

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Hodnoty a motivace advokátů
působících v oblasti trestního práva

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Katedra psychologie

Akademický rok 2007/2008

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Hodnoty a motivace advokátů působících v oblasti trestního práva

Values and motivation of criminal-law barristers

Zuzana Hurychová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ivan Slaměník, CSc.

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem v ní veškerou literaturu i ostatní prameny, které jsem pro její vypracování použila.

V Praze dne 5.12.2007

Zuzana Hurychová

Ráda bych tímto velice poděkovala všem, kteří mi pomáhali při tvorbě mé diplomové práce. Poděkování patří především PhDr. Ivanu Slaměníkovi, CSc., vedoucímu mé diplomové práce, za jeho trpělivost, vstřícnost a množství cenných rad. Dále bych také chtěla poděkovat RNDr. Petru Boschovi, CSc. a Aleku Lačevovi za pomoc při statistické analýze dat.

Resumé

Oblastí zájmu této diplomové práce jsou hodnoty a motivace advokátů působících v oblasti trestního. Práce je pak zaměřena především na hodnoty, které plní v osobnosti člověka řadu dalších funkcí, než jen funkci motivační.

Diplomová práce v teoretické části ukazuje téma hodnot z pohledů různých teoretických směrů a také vazby mezi hodnotami a osobností či jejími ostatními motivačními složkami. Současně jsou zde představeny i metody výzkumu hodnot a jejich použití v praxi.

Cílem empirické části bylo ukázat na specifika hodnotových orientací advokátů a advokátek působících v oblasti trestního práva, která jsou výrazně odlišná od charakteristik běžné populace, či která se u nich významně liší v závislosti na pohlaví. Skupina advokátů (bez rozdílu pohlaví) vykazuje oproti běžné populaci velmi výraznou preferenci sociálního hodnotového typu a celkový hodnotový profil se v dotazníku Study of values výrazně liší od běžné populace zejména u advokátek. V některých charakteristikách hodnotových profilů dotazníku Study of values byla zjištěna podobnost advokátek s běžnou populací mužů a advokátů s běžnou populací žen. V dotazníku Rokeach value survey advokáti i advokátky vykazují jistou shodu v pětici nejvíce a nejméně preferovaných hodnot.

Na základě zjištěných signifikantních rozdílů byly navrženy úpravy dotazníků hodnot Study of values a Rokeach value survey tak, aby respektovaly specifika hodnot advokátů. Byly také formulovány hypotézy pro případné navazující výzkumy.

Résumé

This dissertation deals with values and motivation of barriesters active in the sphere of criminal law. The work itself concentrates above all on such values that have much broader functions in the personality of man than mere motivation.

The dissertation shows in the theoretical part the theme of values from the point of view of various theories and also the relations between the values and personalities or their other motivational components. Simultaneously value research methods are introduced here as well as their usage in practice.

The goal of the empirical part is to show specifics of value orientations of barriesters, men and women, active in the sphere of criminal law which considerably differ from the characteristics of ordinary population or which strongly differ depending on gender.

A group of barriesters (regardless of gender) shows in comparison with ordinary population distinctive preference of the social values type and the overall value profile differs to a high extent in the questionnaire Study of values from the ordinary population especially the profile of female barriesters. Some characteristics of value profiles in the questionnaire Study of values discovered similarity of female barriesters with ordinary male population and of male barriesters with ordinary female population. In the Rokeach value survey questionnaire both male and female barriesters show a certain accord in the five most and least preferred values.

Based on the discovered significant differences modifications of value questionnaires Study of values and Rokeach value survey were thus proposed to take into consideration the value specifics of barriesters. Hypotheses were formulated to serve possible follow up researches.

Obsah:

strana

ÚVOD	3
TEORETICKÁ ČÁST	
1. Motivace	4
1.1. Definice motivace	4
1.2. Postavení hodnot v teoriích motivace	7
2. Hodnoty	11
2.1. Definice hodnot	11
2.2. Klasifikace hodnot	13
2.3. Rozdíl mezi hodnotami a vybranými psychologickými pojmy náležejícími do motivační struktury osobnosti	19
2.3.1. Hodnoty x postoje	19
2.3.2. Hodnoty x normy	21
2.4. Utváření hodnot a hodnotových orientací	23
2.4.1. Příklady hodnotových orientací	27
2.5. Funkce hodnot v životě člověka	29
3. Metody a dosavadní výzkumy hodnot	31
3.1. Study of values	31
3.1.1. Study of values u specifických skupin populace	33
3.1.2. Výzkum stability hodnotových orientací v čase	35
3.1.3. Study of values v ČR	36
3.2. Výzkum morálních hodnot	38
3.3. Rokeach value survey	39
3.3.1. Rokeach values survey v mezikulturních srovnáních	41
3.3.2. Vliv významných událostí a gender rozdíly	42
3.3.3. Využití Rokeach values survey v ČR	43
3.4. Schwartzův dotazník hodnot (SVS)	46
4. Profese advokáta působícího v oblasti trestního práva	48
4.1. Oblasti práva a specializace	48
4.2. Profese advokáta	48
4.3. Advokát v trestním právu	51

EMPIRICKÁ ČÁST	
5. Základní charakteristiky výzkum	55
5.1.Cíl výzkumu	55
5.2.Metodika výzkumu	56
5.3. Metody	57
5.3.1. Study of values – Studie hodnot (SV)	57
5.3.2. Rokeachův dotazník hodnot (RVS)	58
5.3.3. Dotazník osobní historie a zájmů	60
5.3.4. Záznamový formulář	60
5.4. Výzkumný vzorek	61
6. Analýza dat a popis výsledků	62
6.1. Popis vzorku	62
6.2. Kvalitativní část výzkumu – analýza Dotazníku osobní historie a zájmů	63
6.2.1. Obecné charakteristiky respondentů	63
6.2.2. Vlivy na profesní vývoj	63
6.2.3. Zájmy	64
6.2.4. Hlavní hodnoty úspěšných advokátů	64
6.2.5. Volba oboru a její vliv	65
6.2.6. Pozitivní a negativní stránky profese advokáta působícího v oblasti trestního práva	67
6.2.7. Motivace k výkonu	69
6.2.8. Sebecharakteristika	70
6.3. Kvantitativní část výzkumu – analýza SV a RVS	71
6.3.1. Interpretace SV	71
6.3.1.1. Porovnání s běžnou populací	73
6.3.1.2. Porovnání rozdílů mezi pohlavím	76
6.3.1.3. Tvorba norem pro advokáty a advokátky	77
6.3.2. Interpretace RVS	78
6.3.2.1 Popisná statistika dat, konzistence odpovědí	78
6.3.2.2 Rozdíl v pořadí hodnot mezi pohlavím	81
6.3.2.3 Hodnotové korelace	82
7. Diskuse	84
ZÁVĚR	87
Prameny a použití literatura	93
Přílohy	

ÚVOD

Tato diplomová práce je zaměřena na hodnoty advokátů působících v oblasti trestního práva - na oblast, která doposud nebyla středem odborného zájmu. Výzkum v této profesní oblasti považuji za velmi důležitý proto, že jde o profesi s velmi specifickým pracovním prostředím, činnostmi a úkoly, které jsou často psychicky náročné, nebo které vyžadují jednání v rozporu s obecným přesvědčením většiny společnosti (zejména pokud jde o nutnou obhajobu). Tento tlak, kterému jsou advokáti působící v oblasti trestního práva vystaveni má, podle mého názoru, vliv na utváření jejich osobnosti, motivace a tedy i hodnot, které se tím stávají pro ně specifické a dost možná i charakteristické.

Kvalita výkonu advokátů v této oblasti je, stejně jako u jiných profesí, závislá také na jejich motivaci. Pokud má však jejich motivace společné charakteristiky, je třeba je přesně popsat. A pokud se chceme zabírat motivací šířeji - zkoumat vazby motivace a osobnosti, „životní filozofii“ a postojem ke světu advokátů, je na místě věnovat se konkrétně hodnotám. Ty mají pro osobnost a jednání člověka hlubší a konkrétnější význam než motivace. Teprve pokud budeme znát hodnoty advokátů působících v oblasti trestního práva, budeme moci ovlivnit nejen jejich výkony, ale i psychickou pohodu a zdraví či předejít syndromu vyhoření, který je v emočně nabitých profesích častý.

V současné psychologii existuje řada metod zabývajících se hodnotami, žádná však nerespektuje specifika hodnot advokátů. Proto se v této práci chci pokusit ukázat konkrétní zvláštnosti v hodnotových orientacích advokátů oproti běžné populaci a na jejich základě pak navrhnout úpravu některých stávajících metod tak, aby tyto zvláštnosti respektovaly.

Jsem si vědoma toho, že jediný výzkum nemůže zcela popsat danou problematiku a přinést jasná doporučení či nové metody. Tento výzkum si klade za cíl být sondou, která může nastartovat odbornou diskusi a další již konkrétněji zaměřené studie. Hlavně by však měla ukázat nutnost zabývat se hodnotami advokátů působících v oblasti trestního práva (nebo i jiných profesí) samostatně, i to, že si při jejich zkoumání nemůžeme vystačit s obecnými charakteristikami hodnot populace.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Motivace

Hodnoty, jako jeden z druhů motivů jsou součástí motivace. K vysvětlení pojmu hodnot je proto nezbytné začít od obecnější teoretické úrovně, kterou tvoří problematika motivace. Teprve poté je možné dospět ke specifickému postavení hodnot v tomto teoretickém rámci.

1.1 Definice motivace

Samotný název „motivace“ je odvozen z latinského slovesa „*moveo*“, což v překladu znamená „hýbat, pohybovat“¹, v psychologickém smyslu pak vyjadřuje to, co „hýbe“ jedincem. Pojmem motivace tedy označujeme souhrn všech hybných sil člověka, které usměrňují jeho chování a jednání.

Motivace má 2 základní funkce:

- **direktivní**, která spočívá v tom, že směřuje chování jedince k určitému cíli,
- **energetizující** - dodává sílu chování a zajišťuje, že motivované chování bude udržováno a určitá činnost tak bude pokračovat, dokud nebude dosaženo cíle, či dokud nebude stanoven jiný aktuálnější cíl.

Když mluvíme o motivaci, je třeba pečlivě rozlišovat mezi těmito termíny, které spolu úzce souvisí²:

- **motivační síla** vyjadřuje záměr motivovaného chování (např. silně vyvinutá hodnota moci vyvolá motivační sílu k zastávání politické funkce),
- **motivační stav** je aktuální velikost motivačních sil, které kolísají v závislosti jak na vnitřních, tak i vnějších podmínkách (např. dominance může být utlumena za účelem servilního projevu vůči autoritě),
- **motivační vlastnost** popisuje trvalou charakteristiku osobnosti determinující, jak často, jak silně a jakým způsobem se v prožívání a

¹ Gillernová, I.: Slovník základních pojmů z psychologie. Praha, Fortuna 2000, str. 31

² Říčan, P.: Psychologie osobnosti. Praha, Orbis 1973, str. 183 - 184

chování uplatňuje konkrétní motivační síla (např. ctižádost, konkrétní záliba, soutěživost atd.).

Zdrojů motivace je nespočet. Pro zjednodušení a za účelem systematizace je však můžeme rozlišit podle zdroje jejich působení, a to na motivy (vnitřní pohnutky) a incentive (vnější pobídky), někdy označované také jako stimuly.

Motiv jako právě působící síla vzbuzuje, udržuje a dává směr chování jedince. Mezi motivy se řadí potřeby, zájmy, ideály, hodnoty a hodnotové orientace, případně i postoje.

Naproti tomu incentiv působí na jedince z vnějšku, jako pobídka, která může aktivovat latentní vnitřní motivy. Incentivy hrají velkou roli například v pracovní výkonnosti člověka v podobě odměn, příkazů, trestů či pracovních podmínek. Důležitou roli mají i při uspokojování základních potřeb (např. uspokojování potřeby potravy se bude řídit aktuální nabídkou pokrmů), či při spotřebním chování (např. nový výrobek může vyvolat potřebu vyzkoušet jej).

Motivy ani incentive nemusí být člověkem uvědomované, či zcela jasně rozpoznatelné nebo pojmenované. Podle E. R. Hilgarda je „nevědomý motiv takový motiv, který si subjekt neuvědomuje, nebo který si uvědomuje ve zkomolené formě“³.

Motivace je proces spojený s činností zaměřenou na odstranění nebo překonání pociťovaného nedostatku nebo naopak nepříjemného přebytku. V tomto smyslu má motivace homeostatický charakter, který je typický pro uspokojování základních potřeb, jež se cyklicky opakují.

Člověk se ovšem nechová jen podle homeostatického principu, tj. odstranění nerovnováhy a dosažení původního stavu. Jako bytost aktivní člověk usiluje o dosažení nového stavu, který pro něj bude obohacením poznatkovým či prožitkovým. Touha poznat něco nového či prožít cosi neobvyklého nepramení z nějakého stavu nedostatku či naopak nadbytku něčeho, ale z potřeby dosáhnout jiného stavu. Tímto „jiným“ stavem může

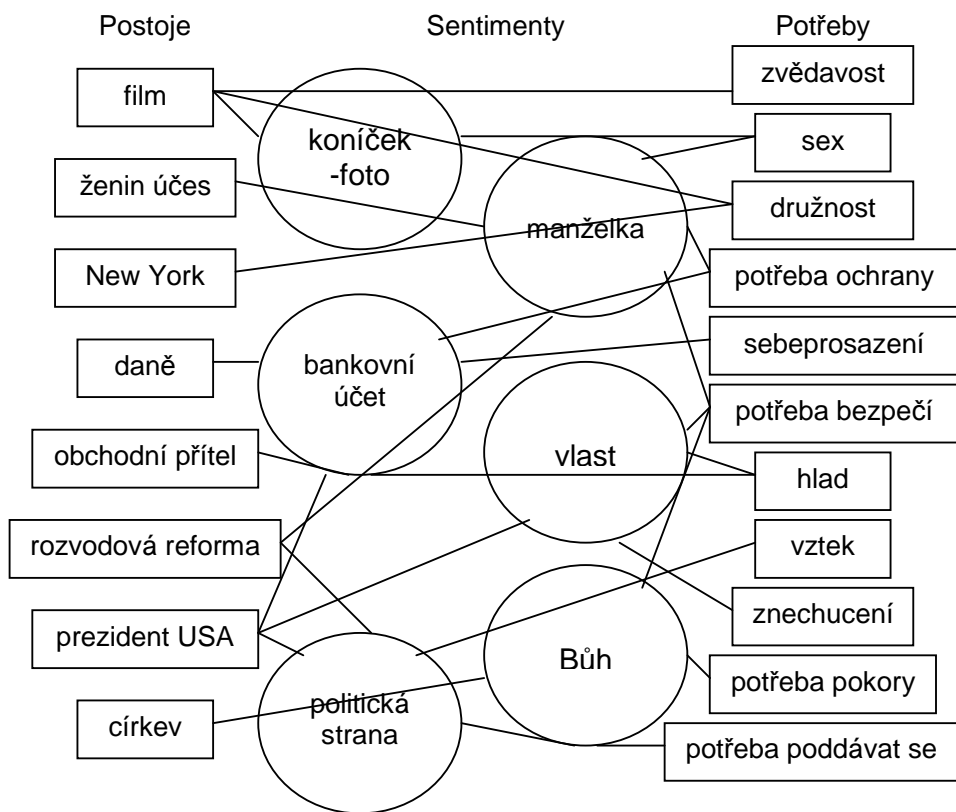
³ Hilgard, E.R.: Introduction to psychology, 3rd edition. New York, Harcourt, Brace & world 1962, str. 135

být např. socioekonomický status, poznání dosud nepoznaného světa, emocionálních stavů atd.

Charakteristické je pro motivaci i to, že určité chování může sledovat uspokojení více potřeb či cílů najednou, stejně jako více rozdílných činností může být odvozeno od jediného společného motivu.

Toto tvrzení podporuje i fakt, že lidé vykonávající např. stejnou funkci v zaměstnání či působící v jednom oboru mohou mít různé motivy, které přesto vedly ke stejnému způsobu jejich uspokojení.

Takovou motivační spleť (typickou pro Američany) naznačil R. B. Cattell v následujícím schématu, které ukazuje složitý vztah postojů, sentimentů⁴ a potřeb.

Obrázek 1: Motivační spleť podle R.B.Catella⁵

⁴ Sentimenty jsou motivační komplexy s trvalým významem seskupené kolem určitého předmětu.

⁵ Motivační spleť R.B.Cattela upravil P. Říčan v Říčan, P.: Psychologie osobnosti – obor v pohybu (5. rozšířené vydání). Praha, Grada 2007, str. 95

1.2 Postavení hodnot v teoriích motivace

Vzhledem k mnoha teoriím motivace není možné u každé z nich jednotlivě představit místo hodnot v celém systému motivace. Existují však používané kategorizace těchto teorií, které je slučují do skupin podle jejich vzájemné podobnosti a společných tezí. Porovnáním těchto kategorií již však lze prezentovat obecné vztahy hodnot a motivace.

R. L. Atkinsonová⁶ rozlišuje dvě skupiny teorií motivace podle toho, odkud motivační síla pochází:

- pudové - kladou největší důraz na vnitřní faktory motivace, pud jako vyjádření fyziologické potřeby,
- incentivní – s důrazem na vnější zdroje motivace, jako jsou události, sociální okolí atd.

Ani do jedné z těchto kategorií obsahujících teorie motivace nemohou být zahrnuty hodnoty. Ty jsou sice vnitřním faktorem motivace, avšak nejsou fyziologické podstaty, a naopak vnějšími sociálními nástroji jsou pouze v počátku svého včleňování do osobnostních struktur jedince. Tento pohled na motivaci je tedy z hlediska hodnot nevyhovující.

K. B. Madsen roztrídil teorie motivace do čtyř kategorií. Tyto kategorie nazývá modely motivace, neboť „to často jsou systémy vzájemně spjatých hypotetických proměnných, jež lze znázornit modelem“⁷. Madsen tedy chápe motivaci v rámci svých modelů následovně⁸:

- Homeostatický model - sem spadají teorie, podle kterých je veškeré chování, stejně jako biologické procesy, determinováno snahou o znovuvytvoření ztracené rovnováhy (ať už psychické či fyziologické).
- Pobídkový model vystihuje motivaci jakožto dynamický účinek vnějších podnětů na stav aktivace organismu. Předmětem těchto teorií jsou incentive, které ještě můžeme rozdělit na primární (mají vrozený dynamický účinek) a sekundární (dynamický účinek je získaný, naučený).

⁶ Atkinson, R.L.: Psychologie. Praha, Portál 2003. str. 349 - 350

⁷ Madsen, K.B.: Moderní teorie motivace. Praha, Academia 1979. str. 411

⁸ Madsen, K.B.: Moderní teorie motivace. Praha, Academia 1979. str. 411 - 416

- Kognitivní model je skupinou teorií zdůrazňujících roli kognitivních procesů na motivaci. Tyto kognitivní procesy jsou pak hierarchicky nadřazeny procesům dynamickým.
- Humanistický model shrnuje teorie, které vidí determinantu motivace v sociálním prostředí a vztazích z něj vyplývajících.

Z těchto pohledů je mi nejbližší model homeostatický, protože jako jediný se nezaměřuje na to, odkud podněty iniciující motivované chování přicházejí, ale zabývá se motivací jakožto procesem vedoucím k určitému cíli. Kognitivní model nebere v úvahu neuvědomované motivy, pobídkami nelze vysvětlit chování determinované vnitřními hodnotami jedince a humanistický model zlehčuje sílu biologických potřeb. Proto je, dle mého názoru, homeostatický model nejbližší podstatě motivace, či v sobě obsahuje nejméně neznámých.

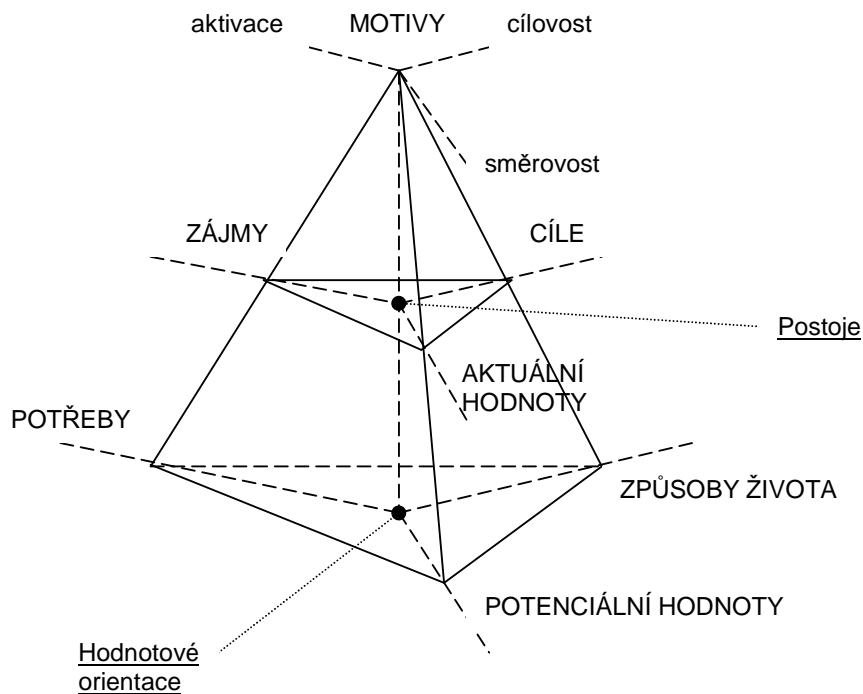
P. Říčan⁹ rozlišuje dvě základní skupiny teorií motivace, nebo lépe řečeno dva modely:

- Model nedostatku (vakua) – vakuum jakožto prázdný prostor vyžadující naplnění představuje stav organismu, který trpí nedostatkem. Podle tohoto modelu je veškeré chování motivováno odstraněním nedostatku.
- Model vybití (přetlaku) – eliminační potřeby vedou k uspokojení v případě, že organismus se něčeho zbaví, něco vydá. Jde tedy o obrácený pohled, který vidí cíl motivovaného chování v odstranění přebytku, vybití nahromaděné energie atd.

Oba tyto modely tedy také chápou motivaci jakožto homeostatický proces, který začíná i končí stavem rovnováhy. Z pohledu hodnot je však výstižnější model vakua, neboť jednání s cílem dosáhnout hodnot znamená snahu o jejich naplnění. Hodnota jakožto ideál nemůže být nikdy naplněna zcela a tudíž nemůže dojít ani k jejímu přesycení a následně tedy potřebě jejího vybití. Maximálně preferovaná hodnota ztratí po určité době své centrální postavení v hierarchii a bude nadále usilováno a naplnění hodnoty jiné.

⁹ Říčan, P.: Psychologie osobnosti. Praha, Orbis 1973, str. 172 – 174

Postavením hodnot v motivačním systému osobnosti se zabýval například i **T. Pardel**¹⁰, který společně s Hrabovským vytvořil grafický model uvedený na obrázku 2. V něm klade důraz na těsnou propojenost hodnot s ostatními motivačními složkami jako jsou postoje, potřeby či zájmy a model motivace přesně vyčleňuje konkrétní místo pro každou z nich.

Obrázek 2: Model motivačního quasiprostoru podle Pardela¹¹

Pardel v modelu rozlišuje 3 základní dimenze:

- aktivitu,
- směrovost,
- cílovost.

Dále zde hraje důležitou roli stupeň abstrakce, který udává obecnost či konkrétnost dané motivační složky.

¹⁰ Pardel, T., Hrabovský, M.: Hodnotové orientácie u studujúcej mládeže a ich vzťah k niektorým osobnostným premenným. Československá psychologie, XIX, 1975, 3. str. 285 - 290.

¹¹ Pardel, T., Hrabovský, M.: Hodnotové orientácie u studujúcej mládeže a ich vzťah k niektorým osobnostným premenným. Československá psychologie, XIX, 1975, 3. str. 285

Nejabstraktnější (potenciální) rovina v sobě zahrnuje potřeby (dimenze aktivace), potenciální hodnoty (dimenze směrovosti) a způsoby života (dimenze cílovost). Tyto součásti abstraktní roviny motivace společně vytváří hodnotové orientace, které jsou podle Pardela ekvivalentem společenského vědomí a norem uvnitř jedince.

Střední stupeň abstrakce dává vzniknout rovině aktuální, která je tvořena zájmy (dimenze aktivace), hodnotami (dimenze směrovosti) a cíly (dimenze cílovosti). Uzlovým bodem této roviny jsou pak postoje, chápáné jako soustavy hodnotících emocionálních citění a tendencí konat.

Nejvyšší úrovní v modelu je úroveň konkrétní, kterou reprezentuje konkrétní motiv, který však v sobě zahrnuje současně aktivaci, směrovost i cílovost.

Motivem tedy Pardel rozumí konkrétní činnost v daných podmínkách, která vychází jak z postojů, zájmů, tak i hodnot. Hodnota je však obecnější pojem, který se formuje na základě společenského života dané společnosti a z velice obecných norem a pravidel, které se postupným zkonkretizováním vyvinou v individuální hodnoty.

Pardelův model může být ekvivalentem rozdílného stavu ideálů a praxe. Konkrétně vidím paralelu ve vztahu preferovaných či deklarovaných způsobů jednání (v modelu potenciální hodnoty) a realizovaného chování (konkrétní hodnoty). Realizované chování vychází z preferovaných hodnot, není tedy většinou v rozporu se základními ideály a cíly, ze kterých pramení, avšak není s nimi totožné, neboť je upraveno dle požadavků a podmínek dané situace.

2 Hodnoty

2.1 Definice hodnot

Věda zabývající se původem a povahou hodnot ve filozofii je axiologie. Její název vychází z řeckého „axios“, což znamená „rovnocenný“ či „něčeho hodný“¹².

Logické by bylo začít jasnou a obecnou definicí. To však není možné, neboť každý autor definuje hodnoty jinak, někdo jejich existenci odmítá úplně. Proto níže uvádím přehled několika vymezení, aby tak vynikla šíře tohoto pojmu.

Tabulka 1: Přehled definic hodnot

Autor	Definice
Frankl, V. E.	„Hodnoty člověka neženou, ale spíše táhnou.....Je hodnotami tažen – je zde zahrnuta jeho svoboda přijmout nebo odmítnout co se mu nabízí, svobodu naplnit nebo nenaplnit potenciální smysl. ¹³ Hodnoty jsou smyslové univerzálie, které jsou obsaženy....v situacích typických, opakujících se, které tedy vyznačují lidský stav.“ ¹⁴
Kendler, H.H.	„Hodnota je emocionální reakcí člověka na zvláštní stanovisko. Hodnota spolu s přesvědčením společně vytváří postoj.“ ¹⁵
Mikšík, O.	„Hodnotami se rozumí ty vlastnosti předmětů a jevů, kterými je dán jejich význam pro toho, kdo jejich významovost posuzuje. Jsou zdrojem hodnotové orientace, selektivního přístupu k jednotlivým aspektům, předmětům a jevům životní reality.“ ¹⁶
Nakonečný, M	„Hodnotou je to, co je pro jedince významné, co jedinec spojuje se smyslem svého života, co tvoří leitmotivy jeho jednání, co považuje za dobré.“ ¹⁷
Popielski, K.	„Hodnotou je vše, co člověka přitahuje, obohacuje, usměrňuje, co vytváří jeho osobu ve všech dimenzích, projevech a snahách.“ ¹⁸

¹² Sokol, J.: Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů. Praha, Vyšehrad 2004. str. 25

¹³ Frankl, V.E.: Člověk hledá smysl, úvod do logoterapie. Praha, Psychoanalytické nakladatelství 1994. str. 67

¹⁴ Frankl, V.E.: Vůle ke smyslu, vybrané přednášky o logoterapii. Brno, Cesta 1994. str. 16

¹⁵ Kendler, H.H.: Basic psychology, 2nd edition. New York, Appleton-Century-Crofts 1963. str.579.

¹⁶ Mikšík, O.: Psychologická charakteristika osobnosti. Praha, Karolinum 2003. str. 73

¹⁷ Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie. Praha, Academia 1997. str. 173

Prilleltensky, I.	Pohled na hodnoty ve světě práce, kde „hodnoty mohou být definovány jako principy, které jsou vodítkem pracujících lidí k jejich přání dosáhnout ideálního stavu pro své klienty“ ¹⁹ .
Rokeach, M.	„Internalizované hodnoty se stávají, ať vědomě či nevědomě, standardy nebo kritérii směřující chování, rozvíjející a udržující postoje vůči relevantním objektům a situacím, , standardy pro morální hodnocení sebe i druhých i pro srovnávání sebe s druhými.“ ²⁰
Scheibe, K. E.	„Podstatou hodnot je rozhodování, co je chtěné, co je nejlepší, žádané či preferované, co by mělo být uděláno. Hodnoty ovládají přání, tužby, cíle, vášně i morálku.“ ²¹
Skinner, F.B.	„Ten pravý předmět zkoumání je chování samo o sobě, analyzované bez odvolávání se na hypotetické (duševní) struktury...“ ²² (<i>hodnoty tedy odmítá – pozn.autorky</i>)
Štikar, J. Rymeš, M. Riegel, K. Voskovec, J.	„Je možno pojímat hodnoty jako komplexní významy, které obsahují: zaměřenost (přání, ideály, cíle a normy, které řídí chování lidí), etický aspekt (co je dobré, žádoucí a mravné), závažnost (význam, pořadí, preferenci a vzájemnou pozici), souvztažnost (vytváření specifických seskupení, trsů, subsystém), projevy v prožívání a jednání člověka.“ ²³
Velehradský, A.	„Hodnoty mohou být chápány jako hlubinná vrstva osobnosti, jako něco, co si člověk běžně neuvědomuje, ale co významně jeho činnost ovlivňuje. Hodnoty leží kdesi v podvědomí člověka.“ ²⁴
Vláčil, J.	„Hodnoty je možno pojímat jako výrazy vztahu mezi postojem a jeho objektem, jako osobní koncepce žádoucího, které se kromě uvědomělosti či alespoň uvědomitelnosti a formulovatelnosti vyznačují též značnou trvalostí a obecností.“ ²⁵

Z výše uvedených vymezení mi je nejbližší chápání hodnot M. Rokeache, který zdůrazňuje vztah hodnot a morálky (včetně morálního

¹⁸ Popielski, K.: Sens i wartość życia jako kategorie antropologiczno-psychologiczne. In: Popielski, K. (Ed.): Człowiek - pytanie otwarte. Lublin, KUL 1987. str. 109.

¹⁹ Prilleltensky, 1997 v Prilleltensky, I., Walsch-Bowers, R.: Ethics: Values and Challenges in Helping Children. Journal of Educational and Psychological Consultation X, 1999, 4. str.323

²⁰ Rokeach, M.: Beliefs, attitudes and values. San Francisco, Jossey-Bass, Inc. 1968. str. 160

²¹ Scheibe, K. E.: Beliefs and values. New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc. 1970. str. 41-42

²² Skinner, F.B.: Verbal behavior. New York, Appleton-Century-Crofts 1957. http://en.wikipedia.org/wiki/Verbal_Behavior_%28book%29, (staženo 11.8.2007)

²³ Štikar, J., Rymeš, M., Riegel, K., Hoskovec, J.: Psychologie ve světě práce. Praha, Karolinum 2003. str. 295 - 296

²⁴ Velehradský, A.: Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka, Praha, Svoboda 1978. str. 72

²⁵ Vlácil, J.: K pojetí hodnot v psychologii a sociologii. Československá psychologie, XXI, 1977, 1. str. 73

hodnocení sebe i druhých) a také M. Nakonečného, který zmiňuje souvislost hodnot a smyslu života. Operacionální definice hodnot pro tuto diplomovou práci je tedy následující:

Hodnota je standard, se kterým člověk porovnává sebe i druhé a jehož chce dosáhnout. Aktuální chování nemusí s uznávanou hodnotou vždy korespondovat, ale z dlouhodobého pohledu je veškeré jednání člověka orientováno s cílem jejího dosažení či naplnění. Hodnota je standardem pro morálku, cíle, tužby, chování i mezilidskou interakci – projevuje se ve všech oblastech jednání i prožívání člověka.

Hodnoty působí na chování tak, že tyto standardy porovnáváme s realitou – hodnotíme. Na základě výsledků tohoto hodnocení pak může jedinec aktivně jednat a cílevědomě měnit případnou „nesouladnou“ skutečnost. S tímto mým pohledem koresponduje i názor A. Velehradského o způsobu, jakým hodnoty usměrňují naše chování: „...hodnocení nás vede k poznání závažnosti a důležitosti určité skutečnosti, činí ji pro nás žádoucí, vytváří pro nás její potřebnost, stává se předmětem našeho zájmu, našich ideálů. Jejich uspokojování zaměřuje určitým směrem naši činnost, motivuje nás k určitému jednání. Tím plní svou motivační funkci.“²⁶

2.2 Klasifikace hodnot

Různorodost pojetí neumožňuje homogenní pohled na hodnoty ani existenci jediné obecné teorie. Některé body jsou však různým teoriím a pohledům společné, což nám umožňuje hodnoty klasifikovat do obecnějších kategorií podle určitých charakteristik, které jim jednotlivé teorie přisuzují.

Prvním kritériem, bez ohledu na psychologický směr či teorii, je nutná klasifikace hodnot na společenské (kolektivní) a individuální. Obě tyto kategorie spolu úzce souvisí, neboť vlastnosti jedince v podstatě odpovídají charakteru společnosti v níž žije a společnost má vesměs charakteristiky, které převládají u jejích členů. Obě tyto kategorie hodnot se tedy vzájemně ovlivňují a stimulují.

„Hodnoty, které jsou součástí obsahu společenského vědomí, vyjadřují to, co určitá společnost uznává a přijímá jako závažné, významné, žádoucí,

²⁶ Velehradský, A.: *Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka*. Praha, Svoboda 1978, str. 50

společensky prospěšné, co vyjadřuje její cíle.“²⁷ Zde vystupuje do popředí rozdíl mezi cíli různých podskupin ve společnosti, čímž u nich vznikají i specifická hierarchická uspořádání hodnot. Společností uznávané hodnoty jsou pak transportovány do vědomí konkrétního jedince a projeví se v jeho hodnotové orientaci. Ne vždy však jedinec plně přijme hodnoty společnosti a ty pak (či alespoň některé z nich) mohou být v rozporu s hodnotami dané společnosti.²⁸

Rozdělení hodnot na společenské a individuální nalezneme např. i ve Schwartzově dotazníku hodnot, jehož výsledkem je osobní profil uspořádání hodnot i 7 hodnotových orientací na kulturní úrovni. Ačkoliv ve všech společnostech jsou zastoupeny všechny individuální hodnoty, úroveň důležitosti každé z nich se mění společnost od společnosti. Zatímco Schwartz uvádí jako základní individuální hodnoty např. konformitu, bezpečnost, moc či úspěch, mezi 7 základních hodnot dané kultury řadí konzervatismus, hierarchii, emocionální nezávislost či rovnostářství. V tomto pojetí tedy společenské hodnoty ukazují na vztah jedince a skupiny, sílu jejich provázanosti či jedincovu autonomii.

P. Cakirpaloglu²⁹ shrnul nejčastěji používané klasifikace hodnot do uceleného přehledu podle konkrétních kritérií. V této kategorizaci vychází jak z D. Pantičeho, tak z J. Světlého³⁰. Informační přehled jednotlivých kritérií přináší následující tabulka:

Tabulka 2: Klasifikace hodnot

Kritérium	Klasifikace
1) Nositel hodnot	- <u>individuální</u> , - <u>skupinové</u> , - <u>univerzální</u> .
2) Původ hodnoty	- <u>individuální</u> (subjektivní), - <u>institucionální</u> (obecné normy).
3) Člověk x živočichové	- hodnoty <u>pouze u lidí</u> , - hodnoty <u>i u živočichů</u> (preferenze jako rudimenty hodnocení).

²⁷ Velehradský, A.: Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka. Praha, Svoboda 1978, str. 53

²⁸ Více je o procesu utváření individuálních hodnot i o rozdílech v hodnotách různých národností uvedeno v kapitole 2.4. Utváření hodnot a hodnotových orientací.

²⁹ Cakirpaloglu, P.: Psychologie hodnot. Praha, Votobia 2004. str. 357 - 362

³⁰ Světlý, J.: Hodnoty a hodnocení. Praha, SPN 1977. str. 179 - 180

4) Role hodnoty	- <u>instrumentální</u> (prostředky), mají vztah k morálce, vhodnosti, - <u>terminální</u> (ideály, cíle) určující aktuální a budoucí cíle.
5) Pozice v hierarchii	- <u>vyšší</u> hodnoty (nadřazené), - <u>nižší</u> hodnoty (s nižší intenzitou)
6) Stupeň obecnosti	- <u>specifické</u> preference, - <u>generalizované</u> postoje.
7) Podstata hodnoty	- <u>normativní standardy</u> – sociálně očekávané, - <u>směřující k naplnění existence</u> .
8) Funkce hodnot	- <u>adaptující</u> – přizpůsobení se v nových podmínkách, - <u>ochranné</u> – obrana Ega, - <u>poznávací</u> – zájmy a kognice, - <u>sebeaktualizující</u> – růstové.
9) Obsah hodnoty	- <u>normativní</u> – činitelé chování = sociologické hledisko, - <u>žádoucnost</u> – psychologické hledisko, - <u>selektivní preference</u> – působí na chování.
10) Směřování	- podle <u>převládajícího typu</u> dobra (morální, náboženské..).
11) Intenzita projevu	- <u>explicitní x implicitní</u> = vázané ke společnosti x k osobnosti, - <u>manifestní x latentní</u> = očekávání odezvy na projev individua x utajený význam, - <u>aktuální x potenciální</u> = časový rozměr hodnoty.
12) Stupeň vědomosti	- <u>vědomé</u> , - <u>nevědomé</u> .
13) Zakotvenost	- <u>deklarované</u> – základem je konformita, - <u>autentické</u> – skutečný regulátor chování.
14) Umístění	- <u>subjektivní</u> – vnitřní původ, - <u>objektivní</u> – vnější cíle a normy, - <u>transakční</u> – kompromis výše uvedených.
15) Vzdálenost hodnoty od osoby	- <u>konkrétní</u> – citový vztah k blízkým obsahům a objektům, - <u>abstraktní</u> – souvisí se vzdálenými obsahy a cíly.
16) Modalita účinku	- <u>pozitivní x negativní</u> , - <u>progresivní x regresivní</u> = duš. zdraví x duš. porucha, - <u>potenciální x aktuální</u> = pravděpodobné x nezbytné.
17) Časová dimenze	- <u>minulé</u> – důraz na zkušenost, - <u>současné</u> – aktuální, - <u>budoucí</u> – ideály, cíle, záměry...
18) Přístup ke skutečnosti	- <u>ontologické</u> , - <u>teleologické</u> , - <u>normativní</u> .

19) Deduktivní x induktivní přístup	- dedukce – hodnoty jsou dispozice manifestující se v objektivně pozorovatelném chování, - indukce – na hodnoty usuzuje.
20) Operacionalizace hodnot	podle pozice a funkce hodnoty ve výzkumném procesu: - <u>nezávislé</u> , - <u>závislé</u> , - <u>zprostředkující</u> .
21) Velikost	- porovnání hodnoty dle předem daného kritéria (míra, stupnice...).
22) Intenzita	- určení výše hodnoty pro zařazení do hierarchie hodnot.

Jiný pohled na kategorizaci hodnot nabízí **V. E. Frankl**. V jeho pojetí jsou hodnoty přímo spojené se smyslem života člověka, jinak řečeno s životním cílem, vůlí ke smyslu. Životní cíl podle Frankla představuje nejlepší možnou hodnotu v konkrétní situaci. Vrcholem lidského snažení jsou podle něj vždy sebetranscendentní hodnoty - smysl života lze nalézt pouze mimo vlastní osobu³¹.

Frankl se zabýval hodnotami od počátku své vědecké činnosti, tuto systematizaci hodnot zveřejnil již v roce 1929³². V ní rozeznává 3 kategorie hodnot³³, které společně tvoří hierarchický hodnotový systém:

- zážitkové hodnoty – realizují se v prožívání, přijímání okolí do vlastního nitra – do Já,
- tvůrčí hodnoty – realizují se v činnosti,
- postojové hodnoty – realizované v přístupu ke světu a omezením svého života.

³¹ Frankl, V.E.: Člověk hledá smysl, úvod do logoterapie. Praha, Psychoanalytické nakladatelství 1994. str. 72 - 73

³² <http://www.volny.cz/slea/archiv/viktor.htm>. (staženo 15.4.2007)

³³ Frankl, V.E.: Vůle ke smyslu, vybrané přednášky o logoterapii. Brno, Cesta 1977. str.20

Popsanou trichotomii znázorňuje tento model:

Obrázek 3: Hierarchické uspořádání kategorie hodnot podle V.E.Frankla

Toto třídění sice vystihuje vliv hodnot na chování, prožívání a motivaci, ale jde především o filozofický až noetický pohled na hodnoty. Z hlediska praktického využití v rámci výzkumu hodnot a kvantifikace nelze tuto kategorizaci využít. Její význam je tedy především v teoretické rovině. Zdůrazňuje nejen vliv hodnot na aktuální motivaci, ale především na celoživotní zaměřenost člověka a tedy i na jeho profesní směřování.

M. Rokeach kategorizuje hodnoty podle toho, zda jsou v našem chování prostředkem či cílem³⁴.

Instrumentální hodnoty definuje jako přesvědčení, že právě toto chování je preferováno jak společností, tak samotným individuem ve všech situacích za všech podmínek. Jde tedy o žádoucí formy chování (standards chování), kterými bude s velkou pravděpodobností dosaženo kýženého cíle. Seznam 18 instrumentálních hodnot vypadá podle Rokeache následovně³⁵:

- zodpovědnost (spolehlivost, hodnověrnost),
- poctivost (upřímnost a pravdomluvnost),
- veselost (radost, spokojenost),
- odvaha (stát si za svými přesvědčeními),
- ochota (práce pro prospěch druhých),
- čistota (uspořádanost),
- laskavost (zdvořilost a dobré způsoby),

³⁴ Rokeach, M.: Beliefs, attitudes and values. San Francisco, Jossey-Bass, Inc. 1968. str. 160 - 161

³⁵ <http://www.cbe.wvu.edu/kristityran/MGMT313/Rokeach%20Value%20Survey>. DOC (staženo 1.4.2007) - tento odkaz byl použit pro ilustraci různosti překladů či používaných terminologií

- schopnost (kompetentnost, efektivnost),
- intelekt (inteligence a přemýšlivost),
- sebekontrola (zdrženlivost, sebedisciplína),
- nezávislost (spoléhání se na sebe, vlastní schopnosti),
- ctižádostivost (pracovitost, aspirace),
- svobodomyslnost (vnímavost, objektivnost),
- logika (racionalita),
- věrnost (loajalita přátelům či skupině)
- fantazie (smělost a kreativita),
- smířlivost (vůle odpustit druhým),
- poslušnost (oddanost, zdvořilost).

Druhou kategorií jsou hodnoty terminální, které se vztahují k samotným cílům, konečným žadaným stavům existence, kterých má být dosaženo. Terminálních hodnot je také 18³⁶:

- svoboda (nezávislost a svobodná volba),
- rodinné bezpečí (péče o milované),
- zralá láska (sexuální a duševní intimita),
- štěstí (psychická a fyzická pohoda),
- upřímné přátelství (blízký vztah),
- mír ve světě (svět bez válek a konfliktů),
- moudrost (zralé pochopení života),
- vnitřní harmonie (svoboda od vnitřních konfliktů),
- spokojenost (příjemný, radostný a klidný život),
- sebeúcta (vážení si sebe sama),
- bezpečí národa (ochrana před útokem),
- rovnost (bratrství a rovné příležitosti),
- vzrušující život (aktivní život),
- úspěšnost (přetrvávající úspěch),
- krása (krása přírody a umění),
- pohodlný život (úspěch, rozkvět),

³⁶ <http://www.cbe.wvu.edu/kristityran/MGMT313/Rokeach%20Value%20Survey.DOC> (staženo 1.4.2007)

- společenské uznání (respekt a obdiv),
- spása duše (věčný život).

V Rokeachově pojetí jde o dva samostatné systémy hodnot s vlastním hodnotovým pořadím, které jsou vzájemně propojeny a oba jsou spojeny i s mnoha postoji.

Někdy však bývají za „hodnoty“ v pravém slova smyslu uváděny jen ty, jež jsou obsaženy pouze v kategorii terminální, zatímco hodnoty instrumentální mohou být označovány pouze za způsoby chování. Avšak to není v souladu s Rokeachovým pojetím, že hodnoty jsou samotnou příčinou chování. Hodnota je tedy v tomto smyslu příčinně nadřazena chování samotnému a i na konkrétní chování je třeba nahlížet nejen jako na důsledek, ale i na to, co jej usměrňuje.

2.3 Rozdíl mezi hodnotami a vybranými psychologickými pojmy náležejícími do motivační struktury osobnosti

2.3.1 Hodnoty x postoje

Postoje spadají stejně jako hodnoty do motivační struktury osobnosti. Jsou si tedy s hodnotami velice blízké, ale tento jejich těsný vztah nesmí být zaměňován za jejich jednotu.

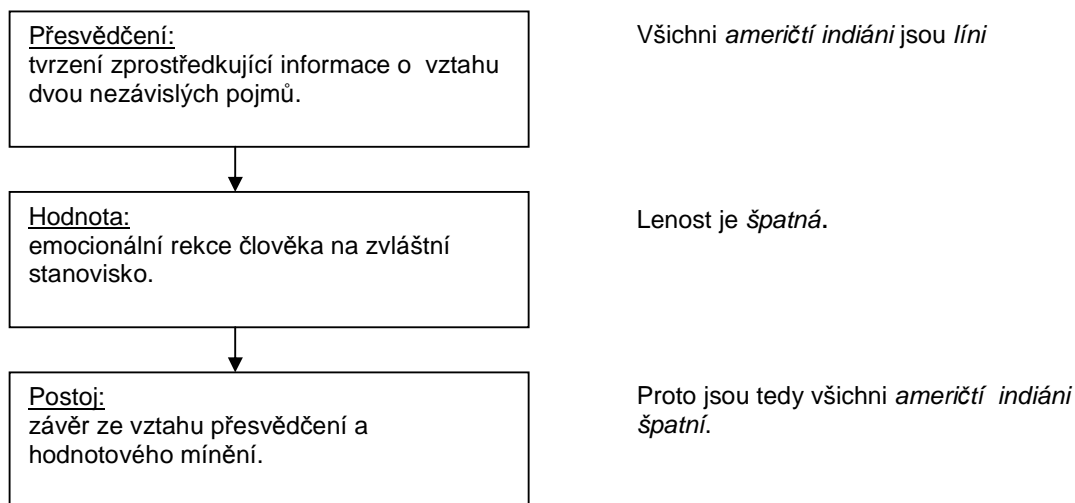
Pojem postoj označuje „obsahové sjednocení, seskupení či integrování různých motivů do konkrétního vztahu daného jedince k určitým oblastem, předmětům a jevům životní reality, k aktivitám a jejich cílům“.³⁷

Názorně si lze rozdílnost hodnot a postojů i jejich vztah ukázat na příkladu, který použil **H. H. Kendler** ³⁸.

³⁷ Mikšík, O.: Psychologická charakteristika osobnosti, Praha, Karolinum 2003, str. 68

³⁸ Kendler, H.H.: Basic psychology, 2nd edition. New York, Appleton-Century-Crofts 1963, str. 578 - 579.

Příklad

Kendler ve zkratce charakterizuje postoj jako „individuální predispozici charakteristicky odpovídat na určité stimuly ze sociálního prostředí“³⁹. V jeho pojetí má postoj složku konativní a afektivní.

Když Kendlerovo pojetí postoje porovnáme s Rokeachovým pojetím hodnot, zjistíme, že hodnoty jsou oproti postoji vícesložkové. **Rokeach**⁴⁰ totiž rozlišuje tři komponenty hodnot:

1. kognitivní - poznáním a pochopením žádoucího,
2. afektivní - člověk ji emocionálně prožívá, souhlasí s ní či ne,
3. behaviorální - hodnota je intervenující proměnou, která vede člověka k činnosti (je-li aktivována).

Současně také hodnoty nadřazuje postojům, neboť hodnoty, podle něj determinují postoje, stejně tak jako chování.

Další rozdíl v pojetí hodnot a postojů spočívá podle Rokeache také v tom, že „zatímco postoj reprezentuje několik přesvědčení seskupených okolo jednoho specifického subjektu či situace, hodnota je samostatné

³⁹ Kendler, H.H.: Basic psychology, 2nd edition. New York, Appleton-Century-Crofts 1963, str.578.

⁴⁰ Rokeach, M.: Beliefs, attitudes and values. San Francisco, Jossey-Bass, Inc. 1968. str. 157

přesvědčení, které vede rozhodování a hodnocení různých specifických objektů a situací.“⁴¹

V. Řehan jednoznačně definuje rozdíl mezi hodnotami a postoji v následujících bodech⁴²:

- hodnoty jsou odolnější ke změnám v porovnání s postoji,
 - hodnoty jsou abstraktnější než postoje, nevztahují se ke specifickým objektům a osobám,
 - hodnoty jsou základem pro vznik konkrétních postojů,
 - hodnoty = standardy, ideály směřující chování ke své realizaci,
- x
- postoje = trvalejší komplexy pocitů, poznatků a tendencí jednat
ve vztahu k sociálnímu objektu,
- existují průniky kladných a záporných postojů.

2.3.2 Hodnoty x normy

Hodnoty jakožto ideály s tendencí realizovat se v chování člověka jsou někdy spojovány s normami. Norma sama o sobě může být totiž brána také jako vzor či ideál, podle kterého by se mělo chování člověka řídit.

Abychom se mohli blíže zabývat rozdílem mezi normami a hodnotami, musíme vědět, jaké normy existují a jak jsou vymezeny. Normy jakožto produkty sociálního života můžeme rozdělit do několika kategorií, jak to udělal **L. Lovaš**⁴³:

- injunktivní normy – určují, co se má a co se nemá dělat,
- deskriptivní normy – to, co se běžně dělá, co je obvyklé,
- obecné sociální normy – platí obecně pro širokou skupinu lidí v daném společenství, tvoří pozadí pro normy menších podskupin v daném společenství,

⁴¹ Rokeach, M.: Beliefs, attitudes and values. San Francisco, Jossey-Bass, Inc. 1968. str. 160

⁴² Řehan, V., Cakirpaloglu, P.: Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. Československá psychologie, XLIV, 2000, 3, str. 203.

⁴³ Lovaš, L.: Sociálne normy a spravodlivosť v sociálnej psychológii. Košice, Univerzita P.J. Šafárika 2000, str. 20 – 28.

- skupinové normy – může být velký rozdíl mezi těmito normami a normami obecnými, zejména pak ve způsobu přijímání norem, způsobu kontroly a povahy sankcí,
- personální normy – pravidla, která jedinec přijímá a stanovuje je za své.

Dodržování skupinových a obecných norem si vztahuje jedinec ke skupině – jak jej budou druzí hodnotit a zda bude sankciován či odměněn. Naopak personální normy a jejich dodržování vztahuje jednotlivec sám k sobě, ke svému sebehodnocení a dodržuje je, protože je považuje za potřebné. Jsou pro něj však stále jen potřebné, tzn. účelové, a nikoliv internalizované.

Hodnoty jsou na rozdíl od norem obecnější a určují směr, kterým daného cíle dosáhnou, nikoliv konkrétní způsob. Ačkoliv ne vždy se hodnoty podaří člověku zcela naplnit, či někdy musí jednat v rozporu s nimi, jsou stabilní součástí jeho osobnosti, nezávisle na tom, v jakém společenství či sociálních podmínkách v daném okamžiku žije. A na základě vlastních hodnot pak člověk přijímá své personální normy či odmítá některé normy společenské.

Normy se tedy vztahují na konkrétní chování a jeho důsledky - na sociální projev. Ačkoliv některé normy člověk dodržuje, nemusí to znamenat, že s nimi vnitřně souhlasí, že mu jsou blízké, že je má zvnitřněné a jsou jeho součástí. Naopak, hodnoty jsou nedílnou součástí jedince a ten se je, ať vědomě či nevědomě, snaží realizovat a naplnit je svým chováním.

2.4 Utváření hodnot a hodnotových orientací

Doposud se zde hovořilo o hodnotách jako takových, existence izolovaných hodnot je však spíše hypotetická. Hodnoty se v motivační struktuře osobnosti shlukují do funkčních hierarchických celků – hodnotových orientací.

Podle toho, jaké hodnoty vystupují do popředí a které naopak nemají na chování člověka tak výrazný vliv, se vytváří hodnotová orientace. Ta má podobu aktuálního množství a síly jednotlivých hodnot, které se zformovaly během života. Celoživotní proces utváření tak každou hodnotovou orientaci dělá jedinečnou.

Z mezikulturních výzkumů vyplývá, že hodnoty a hodnotové orientace lidí žijících v totožných společenstvích jsou podobné, nebo že obsahují stejné zvláštnosti oproti hodnotám příslušníků jiných skupin. „Sociální podmínky vytvářejí zcela specifické předpoklady existence člověka. Vlastnosti každého jedince v podstatě odpovídají charakteru společnosti, v níž žije.“⁴⁴ To potvrzuje např. tzv. Delfská studie⁴⁵ z roku 1998, která se zaměřila na rozdíly v hodnotových orientacích obyvatel Česka a Maďarska. Probandy byly jak osoby významné v oblasti společenských věd, tak univerzitní studenti. Výsledky shrnuje následující tabulka:

Tabulka 3: Hodnotové hierarchie obyvatel Maďarska a Česka

Priorita	Maďarsko	Česko
1	Finanční jistota	Zdraví
2	Jistota zaměstnání	Dobré vztahy s rodinou a přáteli
3	Dobré vztahy s rodinou a přáteli	Osobní blahobyt, finance
4	Zdraví	Zaměstnání
5	Jistota všeobecně	Pohodlí
6	Osobní růst a osobní svoboda	Osobní svoboda
7	Respekt a úcta od druhých	Osobní růst a seberealizace
8	Zachování tradic	Bezpečí
9	Ochrana životního prostředí	Společenská odpovědnost, náboženství
10	Blízká budoucnost	Rovnost ve společnosti

⁴⁴ Velehradský, A.: Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka, Praha, Svoboda 1978. str. 49

⁴⁵ katedra psychologie PEF ČZU – Hodnoty našich studentů, Odborné konference, 18.09.1998
<http://www.agris.cz/vyzkum/detail.php?id=104985&iSub=566&PHPSESSID=71>.
 (staženo 1.4.2007)

Výsledky naznačují, že ačkoliv se hodnoty a hodnotová orientace formují na základě individuálních zkušeností, významný vliv na ně má i společnost, ve které žijeme, sociální normy, významné historické události, vzory a celkový společenský kontext.

K. Hnilica⁴⁶ rozlišuje následující základní modely nazírání na vývoj a změny hodnot a hodnotových orientací.

Model kohort předpokládá, že hodnoty a postoje jsou si vzájemně podobné u kategorií jedinců, kteří prochází klíčovými událostmi ve stejném věku (kohort). Veškeré rozdíly mezi kohortami jsou podle tohoto modelu vysvětlovány vlivy sdílených zkušeností.

Model periody pracuje s historickými událostmi, které zasáhly buď pouze některé kohorty, nebo všechny, avšak v jiné vývojové fázi. Hodnoty kohort se podle tohoto modelu mění pouze vlivem těchto událostí.

Model interakce kohorty a historické epochy kombinuje již zmíněné modely a předpokládá, že historická událost působí silněji na určité kohorty než na kohorty jiné.

Model zrání vidí procesy zrání jako jednou příčinu změn hodnot. Tyto procesy jsou úzce spojeny s chronologickým věkem a proto tento model říká, že příslušníci stejných věkových skupin stejné hodnoty nezávisle na příslušnosti ke kohortě i na historických událostech.

Úplný model je pak modelem faktorů kohorty, historie a zrání a jejich vzájemných interakcí.

O tom, jak se hodnoty v životě dítěte utvářejí, říkají manželé **Eyerovi**: „Pochytí je od svých vrstevníků, z televize, ale nejvíce v rodině. Tyto hodnoty projdou určitou zkouškou a možná se změní při nástupu do školy. Dospívající pak začnou bojovat o samostatnost a utvoří si vlastní hodnotový systém, který je sice nezávislý na systému rodičů, ale obvykle se od něj příliš neliší.“⁴⁷

⁴⁶ Hnilica, K.: Vývoj a změny hodnot v dospělosti. Československá psychologie. LI, 2007, 5. str. 437 - 439

⁴⁷ Eyer, L., Eyer, R.: Jak naučit děti hodnotám. Praha, Portál 2000, str. 10

Pokud tento postup internalizace hodnot zobecníme, můžeme mluvit o několika způsobech, kterými jsou hodnoty člověka formovány. Jde o⁴⁸:

- Vštěpování:

Zde hrají roli rodiče, učitelé, náboženské i pracovní instituce, které k ovlivňování hodnot jedince využívají výkladu, moralizování, pravidel, odměn, trestů, symbolů atd. Tento způsob však často vede k rozporům mezi teorií a praxí.

- Osobní příklad:

Je efektivním způsobem manifestace vlastních hodnot v činnosti, neboť jde vlastně o dětem přirozené observační učení. Problém však nastává ve chvíli, kdy dítě má několik vzorů, a každý z nich zastává jiné hodnoty.

- Vyjasňování hodnot:

Je metodou založenou na introspekci, procesu zhodnocování a osobního rozhodnutí. Zhodnocování hodnot je ve zkratce procesem zahrnujícím ocenění vlastních přesvědčení a chování, volba vlastních přesvědčení a chování, jednání podle vlastního přesvědčení.

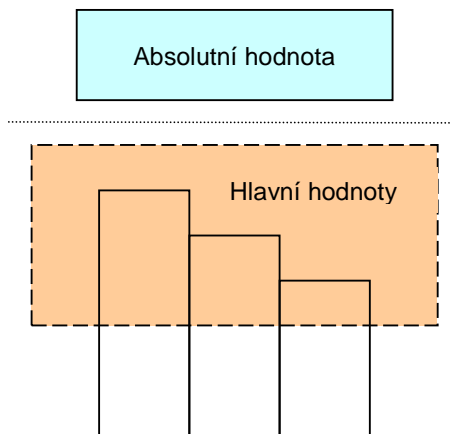
Hodnoty, které jsou zprvu součástí vnějšího prostředí se nejen působením sociálního prostředí, ale i činností člověka samotného, stávají jeho vlastní součástí a vytváří si místo v jeho osobnosti. Tento proces trvá, dokud se hodnoty nestanou jeho součástí. Naopak, mohou být také zcela vyloučeny z jeho motivační struktury, neboť je člověk za své nikdy nepřijme.

Nemůžeme však hovořit o konečném vytvoření hodnot, neboť hodnotový systém není neměnný. Ačkoliv longituduální výzkumy ukazují na relativní dlouhodobou stálost základních charakteristik hodnotového systému u člověka (viz výzkumy níže), utváření hodnot je celoživotní proces, který pružně reaguje na zkušenosti, společenské prostředí i potřeby.

⁴⁸ Simon, S., Howe, L., Kirschenbaum, H.: Vyjasňování hodnot. Praha, Talpress 1997. str. 21 – 25

Zmiňovanou proměnlivost síly jednotlivých hodnot blíže popisuje **K. Popielski**⁴⁹, který se zabýval hodnotami a jejich spojitostí se smyslem života. Rozdělil hodnoty do skupin podle jejich důležitosti, a podle toho, jak silnými determinanty chování aktuálně jsou.

Popielski svůj model vidí následovně:

Obrázek 4: Hierarchický model uspořádání hodnot podle K. Popielskiho⁵⁰

Zcela nejvýše v jeho modelu může (avšak nemusí, respektive u fungující osobnosti by neměla) stát absolutizovaná hodnota, která je nejsilnější a má nejvyšší prioritu ze všech. Není však zdravou komponentou, neboť je natolik silná, že zabraňuje rozvoji hodnot jiných a negativně pak zasahuje do efektivního fungování hodnotového systému, který se stává rigidním.

Naopak, integrující funkci má hodnota absolutní, která je jakýmsi ukazatelem cesty či směru a ostatním hodnotám zároveň umožňuje růst, rozvíjet se, měnit své místo v hierarchii – to vše v závislosti na aktuální situaci a čase. Také umožňuje odolnost celého systému smyslu života vůči frustracím konkrétních specifických cílů, či neschopnosti jich dosahovat. Ta tedy představuje právě tu stabilní složku hodnotové orientace, která se povětšinou v průběhu života příliš nemění.

Ostatní hodnoty pak mohou nabývat různé intenzity, v čase se mění a vytvářejí v závislosti na zkušenostech i aktuálních podmínkách prostředí.

⁴⁹ Popielski, K.: Sens i wartość życia jako kategorie antropologiczno-psychologiczne. In: Popielski, K. (Ed.): Człowiek - pytanie otwarte. Lublin, KUL 1987, str. 107-179.

Ty hodnoty, které jsou v danou chvíli nejsilnější a nejvíce determinují chování a jednání jedince jsou „hlavní hodnoty“. Celý systém hodnot se vyvíjí určitým směrem – za absolutní hodnotou, která však jednotlivé hodnoty nikterak neomezuje, pouze je koriguje, sjednocuje a usměrňuje, vzniká fungující a pružný systém hodnot.⁵¹

2.4.1 Příklady hodnotových orientací

Průkopníkem ve výzkumu hodnotových orientací je **E. Spranger**, který v roce 1922 vytvořil škálu 6 typů osobností podle toho, jak hodnotí svět a pohlíží na něj. Tyto kategorie Spranger nazval „Lebensformen“. Šlo o následující kategorie, z nichž každá má svou „centrální“ hodnotu⁵²:

- typ teoretický – hodnota pravda,
- typ ekonomický – hodnota užitečnost,
- typ estetický – hodnoty forma a harmonie,
- typ sociální – hodnota láska k lidem,
- typ politický – hodnota moc,
- typ náboženský – hodnoty jednota, svornost.

Takto jednoznačně vymezené hodnotové typy jsou však spíše uměle vytvořené kategorie, protože v praxi na sebe vzájemně působí a vytváří tak smíšené typy. „...vždy určitý smyslový nebo hodnotový směr bývá v individuální struktuře nasazen jako vládnoucí. Podle našeho principu, že v každém duševním jevu je totalita ducha nějakým způsobem imanentní, pak nemohou chybět ani jiné duševní akty. Jejich působení je ale vždy tak deformováno, že se jeví jako podřízené převládajícímu hodnotovému směru.... Nesou své zabarvení, nebo, pokud to není možné, jsou potlačeny až do bezvýznamnosti. Tento stav můžeme symbolizovat hrací kostkou,

⁵⁰ Popielski, K.: Sens i wartość życia jako kategorie antropologiczno-psychologiczne. In: Popielski, K. (Ed.): Człowiek - pytanie otwarte. Lublin, KUL 1987a, str. 117

⁵¹ Popielski, K.: Sens i wartość życia jako kategorie antropologiczno-psychologiczne. In: Popielski, K. (Ed.): Człowiek - pytanie otwarte. Lublin, KUL 1987, str. 107-179.

⁵² Allport, G.W, Vernon, P.E., Lindzey, G.: Study of values, third edition (Manual). Boston, Houghton Mifflin company 1960, str. 4 - 5

kteřá má vždy na horní ploše určité číslo. Ostatní čísla nechybějí, nýbrž jsou k horní číslici v určitém zákonitém postavení.“⁵³

Hodnotové orientace jako celek byly předmětem zájmu i **Ch. Morrise**, který je nazval Cestami života. Na základě dotazníkových výzkumů stanovil tři základní životní cesty⁵⁴, které se od sebe odlišují svou motivační silou a orientací :

- cesta buddhistická – sebeovládání, překonání smyslových žádostí, touha po úspěchu a nesmrtelnosti,
- cesta prométheovská – tendence účinně zacházet se světem a přetvářet ho,
- cesta dionýská – uspokojení aktuálních přání, preference vášní a pocitů.

Tyto „cesty života“ vlastně představují postoj k životu, který charakterizuje konkrétního jedince. Jejich různá kombinace a intenzita vytváří celkem 13 cest života, které se vyskytují jak u jednotlivců, tak u celých sociálních skupin.

Hodnotové orientace ve vztahu k druhým zkoumal **L.V.Gordon**, který mluví o interpersonálních hodnotách v rámci osobnosti. Šest základních, podle Gorgona⁵⁵, je podpora, konformita, uznání, nezávislost, benevolence a vůdcovství. Tyto hodnoty determinují intenzitu a způsob interakce jedince s jeho sociálním prostředím a tak se promítají například i do jeho profesních vztahů.

⁵³ Spranger, E.: Lebensformen. Halle, Max Niemeyer 1925, str. 115 - 116

⁵⁴ Svoboda, M.: Psychologická diagnostika dospělých. Praha, Portál 2005, str. 235

⁵⁵ Mikšík, O.: Psychologická charakteristika osobnosti. Praha, Karolinum 2003, str. 72 - 73

2.5 Funkce hodnot v životě člověka

Názory na to, co hodnoty pro člověka znamenají a jakou funkci v osobnosti zaujímají, se různí.

V. E. Frankl, jakožto jeden z představitelů existenciální psychologie, například obecně shrnuje význam hodnot pro člověka následovně⁵⁶:

- hodnoty se žijí a uskutečňují – tvoří realitu a kvalitu existenciálního charakteru,
- napomáhají rozvoji a dozrávání člověka,
- uspořádávají – tvoří jasné zásady, tvoří smysluplný život,
- umožňují člověku transcendovat – díky hodnotám jsme schopní překonávat omezení sebe sama i prostředí,
- umožňují tvořivé zvládnutí utrpení,
- dávají životu význam – smysl, tudíž jsou i cestou k jeho upevnění a realizaci.

Co se týče funkcí hodnot v životě člověka, mají zásadní význam i pro celkové duševní zdraví jedince. Hodnoty zajišťují mimo jiné i stabilitu našeho chování a jsou nedílnou součástí emočního prožívání.

R. C. Priddy definuje funkci hodnot pro psychické zdraví takto: „Optimální psychická rovnováha, stabilita a nezávislost jsou výsledkem dlouhodobé integrace hodnot v chování člověka. Jejich přítomnost či naopak absence v životě člověka je klíčem k psychické stabilitě a zdraví.“⁵⁷

Toto tvrzení podporují i psychiatři, kteří také ukazují na to, že „u osob s defektní hierarchií hodnot ... může docházet k asociálnímu ‚psychopatickému‘ chování, k němuž původně neměli zvláštní dispozice.“⁵⁸

Vztah hodnot a duševního zdraví najdeme i u V. E. Frankla, který v souvislosti se vznikem neuróz konstatuje: „Neurózy nepramení v konfliktech mezi hnacími silami a instinkty, ale spíš v konfliktech mezi rozmanitými hodnotami....“⁵⁹

⁵⁶ Frankl, V.E.: *Vůle ke smyslu, vybrané přednášky o logoterapii*. Brno, Cesta 1977. str.18 – 21

⁵⁷ Priddy, R.C.: *The human whole*. <http://home.no.net/rpriddy/P/index.html>. (staženo 1.8.2006) str.12

⁵⁸ Raboch, J., Zvolský, P.: *Psychiatrie*. Praha, Galén 2001, str. 537

⁵⁹ Frankl, V.E.: *Člověk hledá smysl, úvod do logoterapie*. Praha, Psychoanalytické nakladatelství 1994. str. 67

Hodnoty jsou spjaty i s morálkou. Jejich funkcí je také zajistit morálně čisté jednání. V souvislosti s morálkou nezáleží jenom na tom, nakolik jsou dané hodnoty zvnitřněny, ale také na tom, jak je daná situace nahlížena.

Vztah hodnot a morálky komentuje F. H. Allport: „Plná realizace lidských hodnot je možná pouze tehdy, jestliže člověk upřednostní před pouhou kontrolou svobodu vlastního morálního a intelektuálního úsudku.“⁶⁰

Vztahem hodnot a morálky se také zabývá řada výzkumů, např. studie I. Prilleltenskyho a R. Walsh-Bowerse z roku 1999, jejíž výsledky jsou prezentovány níže.

Jednání podle vlastních internalizovaných hodnot je znakem nejvyšší morální vyspělosti, které však ne každý jedinec dosáhne. M. Tyrlík⁶¹ na základě Kohlbergových stadií morálního usuzování uvádí příklady způsobů reprezentace určité situace, podle kterých je vyvozováno chování, ať již morální či nemorální. Každý styl reprezentace je spojen s konkrétním stadiem morálního vývoje:

- autocentrické – situace je prezentována skrze jedince a jeho vlastní potřeby,
- sociocentrické – na situaci je nahlíženo skrze sociální skupinu či jedince jakožto člena sociálního uskupení,
- univerzalistické – na situaci je nahlíženo skrze vlastní přesvědčení a hodnoty.

To, že hodnoty hrají svou roli až ve stadiu nejvyšším ukazuje, že hodnoty mohou vést k mravně čistému chování samy od sebe, aniž by bylo třeba dalších preventivních či usměrňovacích mechanismů ze strany společnosti.

⁶⁰ Allport, F.H.: Social Psychology and Human Values. International Journal of Ethics, XXXVIII, 1928, str. 369-388.

http://spartan.ac.brocku.ca/~lward/Allport/Allport_1928.html. (staženo 1.4.2007)

⁶¹ Tyrlík, M.: Morální jednání. Brno, Masarykova univerzita 2004, str. 23

3 Metody a dosavadní výzkumy hodnot

Hodnoty byly a jsou v oblasti zájmu psychologických výzkumů, což dokazuje skutečnost, že studie týkající se nejrůznějších skupin populace vznikají takřka po celém světě. Výzkumy hodnot spadají do nejrůznějších odvětví psychologie – přes psychologii klinickou, mezikulturní, pedagogickou, práce a organizace až po poradenskou psychologii.

Níže jsou přiblíženy jen některé z těchto výzkumů. Jejich výběr byl založen na snaze vytvořit přehled vývoje výzkumu hodnot a také nastínit širší možnosti jejich využití. Výběr se zároveň řídil i snahou co nejvíce přiblížit možnosti využití metod, které budou použity v praktické části této diplomové práce. Následující výčet je tedy pouze informační a ne sumární, neboť není v možnostech rozsahu této práce provést systematický přehled celé dosavadní výzkumné činnosti v oblasti hodnot.

Metody, které nejvíce souvisejí se zaměřením této práce a s její praktickou částí, jsou podrobněji rozvedeny níže. Kromě nich však existuje i řada dalších zabývajících se hodnotami a hodnotovými orientacemi, např. Vonkomerův dotazník HO-PO-MO, Morrisův dotazník Cesty života a další.

3.1 Study of values

Kategorizaci hodnotových orientací E. Sprangera (viz výše) rozvinul G. W. Allport a P. E. Vernon. Zajímalo je, zda jsou tyto kategorie hodnotových orientací měřitelné, zda jsou validní a zda jedinci spadají výhradně do jedné z těchto kategorií, či zda existují i typy smíšené. Proto Allport společně s Vernonelem vytvořili v roce 1931 Manuál k testu „A test for personal values“, který měl odpovědět na jejich položené otázky⁶².

Ačkoliv Allport vycházel ze Sprangerovy typologie, nevnímal jednotlivé typy zcela stejně jako původní autor. Zatímco Spranger chápe hodnoty a z nich vycházející hodnotové typy jako součást „objektivního ducha“, tedy jako něco, co existuje nad člověkem a je mu dáno apriorně, Allport na celou věc nahlíží jinak. Hodnoty chápe jako součást osobnosti, důsledek vrozených dispozic a dominantních zájmů. Chápe chování (tedy i preference hodnot) jako funkci osoby, která je sama především strukturou

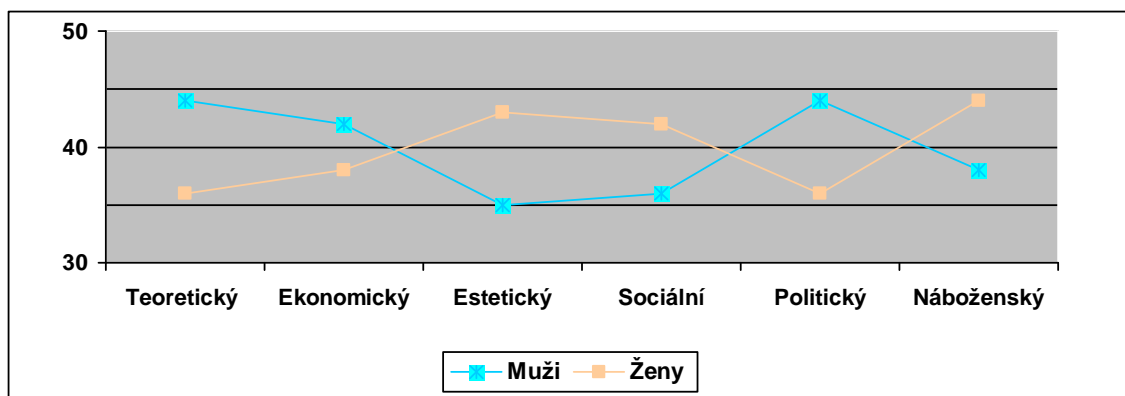
⁶² Allport, G.W.: The person in psychology. Boston, Beacon press 1968, str. 51

dispozic. Tento pohled můžeme pro zobecnění vyjádřit vzorcem:

$$B = f(P)^{63}$$

Po vydání prvního manuálu Allport a Vernonem svůj dotazník ještě za spolupráce s G. Lindzeym dvakrát upravili a revidovali. Druhá revize (první je z roku 1951) v roce 1960 měla za výsledek poslední a dodnes používanou verzi dotazníku s názvem Study of values – third edition (SV).

Díky dlouhodobým výzkumům a množství dat se těmto autorům podařilo odpovědět na původní otázku a také zjistit zastoupení jednotlivých typů v populaci. Zároveň ukázali, že se v běžné populaci výrazně liší průměrný profil mužů a žen – viz uvedený graf 1⁶⁴.

Graf 1: Průměrný profil mužů a žen

Dotazník byl sestaven na základě mnoha empirických dat, navíc byl dvakrát revidován, aby jeho výsledky byly co nejvíce validní a reliabilní. To vše ukazuje na vysokou propracovanost této metody.

Její přínos pro vědu dokládá i fakt, že byla použita v řadě výzkumných studií, a to nejen v době svého vzniku, ale i v současnosti, tedy skoro po padesáti letech. Současně je využívána i pro výzkum v nejrůznějších státech světa, napříč nejrůznějšími národnostmi se specifickou mentalitou⁶⁵.

⁶³ Kolaříková, O.: Problémy struktury osobnosti. Praha, Academia 1981. str. 39 – 40

⁶⁴ Allport, G.W, Vernon, P.E., Lindzey, G.: Study of values, third edition (Test booklet). Boston, Houghton Mifflin company 1960. str. 12

⁶⁵ např. Simadi, Fayez A., Kamali, Mohammad A. :Assessing the values structure among United Arab emirates university students, 2004.
http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3852/is_200401/ai_n9352667/pg_1
 (staženo 4.4.2007)

Fakt, že jde stále o „živou“ metodu mne utvrzuje v názoru, že její kvalita je nepopíratelná. Navíc jejím použitím lze porovnávat výsledky vlastních výzkumů s řadou dat, která vyšla z této metody již dříve.

Níže uvádím výsledky několika výzkumů, které konkrétně ukazují na využitelnost této metody v praxi a na šíři jejího využití.

3.1.1 Study of values u specifických skupin populace

Díky datům které nasbíral Allport a také společně s výsledky studií Guthrieho a McKendryho z roku 1963 i studií Moseové se podařilo stanovit rozložení hodnotových orientací ve specifické skupině populace – zaměstnaných amerických žen (ve stejné době byl proveden totožný výzkum i u mužské části populace, jeho výsledky však Allport blíže nezmiňuje). Výsledky shrnuje následující tabulka průměrných skóre⁶⁶ se zvýrazněnými nejnižšími (modře) a nejvyššími (oranžově) hodnotami:

Tabulka 4: Průměrné skóre zaměstnaných amerických žen

Typ / Skupina	Vysokoškolačky (n = 2 475)	Graduované zdravotní sestry školené k vyučování (n = 328)	Graduované studentky obchodní administrativy (n = 77)	Učitelky v Mírových sborech (n = 131)
Teoretický	36,5	40,2	37,3	40,6
Ekonomický	36,8	32,9	40,4	29,9
Estetický	43,7	43,1	46,8	49,3
Sociální	41,6	40,9	35,0	41,2
Politický	38,0	37,2	41,8	39,7
Náboženský	43,1	45,7	38,7	39,2

Tabulka jasně ukazuje rozdíly mezi jednotlivými skupinami žen:

- Učitelky (skupina 2 a 4) dosahují výrazně vyšších skóre u hodnotového typu teoretického než ostatní skupiny.
- Nejvyšších skóre u ekonomického hodnotového typu vykazují podle očekávání ženy z obchodní administrativy. U těchto žen je také vysoký

⁶⁶ Allport, G.W.: The person in psychology. Boston, Beacon press 1968. str. 52

skór u typu politického a naopak nejnižší u sociálního typu, což odpovídá tomu, jak si obecně představujeme charakteristiky osob působících v obchodě.

Metoda SV byla použita B. Mawardiovou i při zjišťování hodnotových orientací u žen působících v nejrůznějších pracovních odvětvích. Ženy ze zkoumaného vzorku byly absolventkami a jejich hodnotové orientace byly měřeny 15 let poté, co dokončily studia. Následující tabulka⁶⁷ ukazuje na signifikantní rozdíly oproti průměrným skórum studentek stejné školy.

Tabulka 5: Rozdíly ve skórech absolventek (dle pracovní oblasti) a průměrných studentek

Pracovní oblast / Typ	Typ teoretický	Typ ekonomický	Typ estetický	Typ sociální	Typ politický	Typ náboženský
Obchod (n=64)	nižší	vyšší				
Medicína (n=42)	vyšší	nižší			nižší	
Literatura (n=40)	vyšší	nižší	vyšší			
Umění (n=37)			vyšší	bižší		
Věda (n=28)	vyšší		nižší			
Vláda (n=24)	vyšší			nižší		nižší
Sociální obl. (n=26)				vyšší		
Náboženství (n=11)					nižší	vyšší

⁶⁷ Allport, G.W.: The person in psychology. Boston, Beacon press 1968, str. 53

3.1.2 Výzkum stability hodnotových orientací v čase

V roce 1996 zveřejnil tým z Iowaské univerzity výsledky studie stability příslušnosti k hodnotovým orientacím u nadaných dětí⁶⁸. Tato studie porovnávala výsledky SV u třináctiletých nadaných dětí s výsledky totožného testu administrovaného stejným osobám po dvaceti letech.

Ve zkoumaném vzorku bylo 94 mužů a 109 žen, které byly vybrány na základě svého matematického nadání. Průměrné hodnoty dosažené probandy v SV ve třinácti a třiatřiceti letech ukazuje následující tabulka⁶⁹, kde jsou vždy barevně vyznačeny dva nejvýraznější typy hodnotových orientací (tmavší barva = nejvýznamněji zastoupený typ, světlejší barva = druhý nejvýznamněji zastoupený typ) :

Tabulka 6: Hodnotové typy a jejich stabilita v čase

Typ	Ženy		muži	
	13 let	33 let	13 let	33 let
Teoretický	37,8	39,5	46,9	45,0
Ekonomický	35,7	40,2	40,8	42,9
Politický	39,3	37,0	45,1	40,7
Estetický	40,7	42,2	31,8	38,2
Sociální	47,1	41,5	39,7	37,3
Náboženský	39,5	39,6	35,4	35,8

Výsledkem této studie tedy bylo potvrzení výsledků původních autorů metody, že muži mají opravdu obecně profil „teoreticko-politicko-ekonomický“ a že je více diferenciovaný než ženský profil. To se tedy nezměnilo ani po 40 letech.

V oblasti vývoje hodnotových orientací v čase výzkum přinesl řadu zajímavých zjištění. S postupem času se u obou pohlaví nejvíce zvyšuje význam estetických a ekonomických hodnot, zatímco význam hodnot politických a sociálních se obecně snižuje.

⁶⁸ Lubinski, D., Schmidt, D.B., Benbow, C.P.: A 20-year analysis of the study of values for intellectually gifted individuals from adolescence to adulthood. Journal of Applied Psychology, 1996, vol 81. str. 443 – 451

Při srovnání hodnotových orientací u obou pohlaví také zjistíme, že v dospělosti dochází u obou pohlaví k přiblížení těm hodnotám, které byly v dětství pro obě skupiny tak charakteristické a zcela odlišné. U mužů byl v dospělosti nejvíce markantní nárůst estetických hodnot (ty jsou v popředí u žen), zatímco u žen se nejvíce zvýšil význam hodnot ekonomických, které jsou obecně charakteristické pro muže. Muži také s věkem slevují z (pro ně tolik typických) politických hodnot a ženy z hodnot sociálních, které byly hlavními dominantami jejich hodnotové orientace v dětství.

Celkově však byla potvrzena relativně stabilní hodnotová triáda „teoreticko-politicko-ekonomická“ u mužů a „esteticko-sociálně-náboženská“ u žen, ať už v dětství či v dospělosti. To umožňuje využít výsledků SV v pedagogickém poradenství v oblasti volby dalšího studijního zaměření a volby povolání, neboť hodnotové orientace v pojetí Allporta se s vývojem výrazně nemění, nebo se mění většinou jen ve směru výše uvedených pravidel.

Tato studie potvrzuje dobrou reliabilitu testu a zároveň ukazuje, že společnost (respektive obecný profil mužů a žen) se výrazně nezměnila ani téměř po půl století existence metody do takové podoby, že by pro ni tento test nebyl validní. To vše potvrzuje můj názor, že tato metoda je vhodná pro využití ve výzkumu hodnot i v dnešní době.

3.1.3 Study of values v ČR

Tato metoda byla použita např. již v bývalém Československu. V rámci výzkumu hodnotových preferencí různých skupin pracovníků zveřejnil výsledky jeho použití v roce 1978 A. Velehradský⁷⁰. Do výsledků výzkumu se promítla politická a sociální situace v komunistickém Československu.

Zde byl patrný rozdíl mezi nejčastějším hodnotovým zaměřením u tehdy nejpreferovanější skupiny pracovníků – dělníků a skupinou intelektuálů zastoupených psychology a vysokoškoláky. Dělníci měli nejvyšší zastoupení ekonomického a mocenského (politického) typu, stejně jako skupina ředitelů, zatímco u skupiny druhé převažují typy vědecké

⁶⁹ Lubinski, D., Schmidt, D.B., Benbow, C.P.: A 20-year analysis of the study of values for intellectually gifted individuals from adolescence to adulthood. *Journal of Applied Psychology*, 1996, vol 81. str. 446

⁷⁰ Velehradský, A.: *Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka*. Praha, Svoboda 1978

(teoretické) a estetické. To ukazuje na to, kdo byl v tehdejší společnosti vedoucí politickou a tedy i řídicí silou.

Zajímavý je i posun preferencí hodnot vzhledem k nejvyššímu dosaženému vzdělání. Zatímco lidé se základním vzděláním nejvíce preferovali hodnoty sociální a mocenské, vysokoškoláci byli nejvíce zastoupeni v typech vědeckých a mocenských. Obecně vysoké zastoupení mocenských typů napříč všemi skupinami pracovníků může být způsobeno výběrem respondentů, kteří možná měli co nejvíce reprezentovat tehdejší společnost, nebo i tím, že na vysoké školy byli studenti přijímáni nejen podle osobnostních předpokladů, ale i podle politické příslušnosti (a tedy i zájmem o mocenské hodnoty).

Tato studie sledovala i preferenci hodnot v různých věkových kategoriích. Vývoj nejpreferovanějších hodnot ukazuje následující tabulka:

Tabulka 7 : Hodnotové preference podle věku⁷¹

Věk	Do 19	20 - 29	30 – 39	40 - 49	50 - 59
Preferovaný hodnotový typ	estetický	vědecký	vědecký + mocenský	vědecký	ekonomický

Výsledky tohoto výzkumu jsou na dnešní společnost prakticky neaplikovatelné, neboť politické i kulturní pozadí dnešní společnosti je zcela odlišné. Avšak výzkumy jako tento ukazují, jak politický systém může mít vliv na formování hodnotových systémů svých občanů.

⁷¹ Velehradský, A.: Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka. Praha, Svoboda 1978, str.147

3.2 Výzkum morálních hodnot

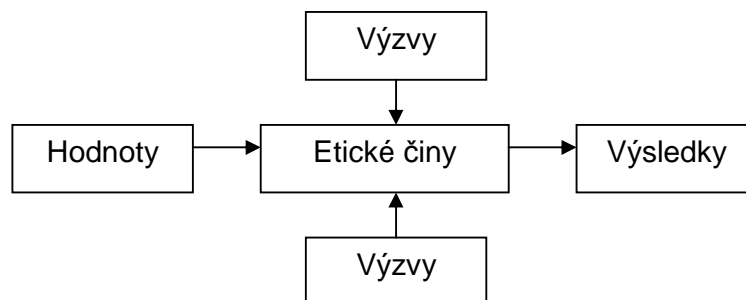
Na již dříve zmíněnou souvislost hodnot a morálky navazuje studie I. Prilleltenskyho a R. Walsh-Bowerse⁷². V roce 1999 provedli výzkum morálních hodnot v souvislosti s působením na dítě v rámci rozsáhlejšího výzkumu na vzorku osob pracujících v Kanadě v různých zařízeních pro děti. Studie pracovala s výzkumným vzorkem, v němž byli psychologové, psychiatři a další kliničtí a sociální pracovníci. Středem zájmu výzkumu bylo kromě hodnot i to, co je pro tyto pracovníky výzvou v jejich povolání a v samotné interakci s dítětem.

Využitím metod rozhovoru a workshopu výzkumníci odhalili několik základních morálních hodnot společných všem těmto pracovníkům. Tyto hodnoty dále ještě rozčlenili na dvě kategorie:

Obecné hodnoty:	Prakticky uplatňované hodnoty při práci s dětmi:
respekt k lidským právům, důstojnosti, čestnosti a soukromí,	možnost vyjádření se a možnost volby,
soucitná a odpovědná péče,	obrana nejzranitelnějšího jedince (klienta),
společenská odpovědnost.	informovaný souhlas a důvěra,
	zplnomocnění dítěte a celkový přístup založený na jeho silných stránkách,
	sledování nejlepšího zájmu dítěte.

Prilleltensky a Welsch-Bowers v této studii zároveň vyjadřují vztah hodnot k etice a chování člověka obrázkem 6. Ten naznačuje, jak morální hodnoty vedou, v ideálním případě, k etickému chování, přičemž zde spolupůsobí i aktuální a specifické výzvy z různých zdrojů (osobnost pracovníka, potřeba dítěte). To vše pak dává vzniknout konkrétnímu působení na dítě a jeho ovlivnění.

⁷² Prilleltensky, I., Walsch-Bowers, R.: Ethics: Values and challenges in helping children. Journal of educational and psychological consultation, X, 1999, 4, str.315 - 342

Obrázek 5: Vztah hodnot k etice⁷³

Tento výzkum sice přispěl k osvětlení vztahu hodnot a morálky, avšak nejde o standardizovanou metodu, která by měla široké uplatnění, nebo by byla alespoň vhodná pro výzkum hodnot advokátů. Podobné metody, které jsou sestaveny speciálně pro zkoumání dané problematiky dají vysoce konkrétní data, avšak neumožňují obecné srovnání jednotlivých skupin populace či profesí. Stejně tak není ověřena jejich validita ani reliabilita.

Z těchto důvodů se přikláním k využití standardizovaných metod, obzvlášť pokud jde o screening. Teprve pro hloubkový průzkum by bylo vhodné vytvořit specifickou metodu.

3.3 Rokeach value survey

Milton Rokeach sestavil svůj Dotazník hodnot (RVS) na základě výzkumu mnoha skupin různého pohlaví, věku, vzdělání či náboženství. Vytvořeno bylo několik verzí, které původně obsahovaly dvanáct terminálních a dvanáct instrumentálních hodnot. Jejich počet se však v poslední, čtvrté verzi, ustálil na počtu osmnáct, neboť poté byla mimo jiné i nejvyšší reliabilita dotazníku (0,7).⁷⁴

Hned zpočátku Rokeach ukázal na existenci vzájemně se vylučujících hodnot (nebo alespoň výrazně na sebe působících), konkrétně na hodnoty „svoboda“ (Sv) a „rovnost“ (Ro). Nejvýznamnější rozdíly v preferenci těchto dvou terminálních hodnot se projevily u skupin populace zastoupené policisty (Sv–1, Ro–12) a nezaměstnanými tmavé pleti (Sv–10, Ro–1).

⁷³ Prilleltensky, I., Walsch-Bowers, R.: Ethics: Values and challenges in helping children. Journal of Educational and Psychological Consultation, X, 1999, 4. str.326

Opačný trend naopak vykazovali nezaměstnaní běloši (Sv–3, Ro–9), zatímco u Kalvinistických studentů nebyla preference výrazná (Sv–8, Ro–9).⁷⁵

Rokeach svou metodu použil také pro analýzu knih např. A. Hitlera či V. I. Lenina, kde preferenci hodnot „svoboda“ a „rovnost“ stanovil metodou četnosti slov spojenými s těmito hodnotami. Umístění „svobody“ a „rovnosti“ v hodnotovém žebříčku bylo u obou autorů velmi rozdílné (Sv/Ro = Hitler 18/17, Lenin 17/1)⁷⁶.

Vysoká reliabilita RVS je výraznou kvalitou této metody. Zajímavá je i možnost využití této metody v rámci analýzy stop a výsledků činnosti. Díky výraznosti postav, které pro svůj výzkum použil Rokeach, je možno porovnat jejich předpokládané hodnotové orientace (jak je stanovil Rokeach) s jejich dokumentovaným skutečným chováním, politickou orientací a názory. I toto porovnání ukazuje na schopnost dotazníku stanovit skutečnou hierarchii hodnot, a to i nadčasově. RVS byl sestaven v minulém století, avšak je aplikovatelný i na data z doby před svým vznikem a stejně tak předpokládám jeho využitelnost i pro současnou populaci.

Naopak nevýhodou u této metody je nucená preference pouze jedné hodnoty, ačkoliv dvě hodnoty mohou v hodnotové hierarchii u daného jedince zastávat stejnou pozici. Problémem je i velké množství hodnot, které má za následek rozptýlenost preferencí a tedy i menší statistickou významnost. Proto někteří autoři volí jiné metody práce s RVS za účelem redukce celkového počtu položek. Užívá se například transformace hodnot na několik základních faktorů dle výsledků faktorové analýzy^{77 78}, sdružení synergických hodnot do clusterů⁷⁹, označení určitého počtu

⁷⁴ Rokeach, M.: Beliefs, attitudes and values. San Francisco, Jossey-Bass, Inc. 1968. str. 168 - 169

⁷⁵ Rokeach, M.: Beliefs, attitudes and values. San Francisco, Jossey-Bass, Inc. 1968. str. 170 – 171.

⁷⁶ Rokeach, M.: Beliefs, attitudes and values. San Francisco, Jossey-Bass, Inc. 1968. str. 172.

⁷⁷ viz. Kolenatá, L.: Pracovní motivace ve vztahu k hodnotové orientaci administrativních pracovníků v bankovníctví. Diplomová práce FF MU v Brně, Psychologický ústav, 2005/2006. http://is.muni.cz/th/53004/ff_m/Kolenata_DP.txt (staženo 29.12.2006)

⁷⁸ <http://dissertations.ub.rug.nl/FILES/faculties/ppsw/1996/d.l.h.m.debats/c5.pdf>. (staženo 12.2.2007)

⁷⁹ Řehan, V., Cakirpaloglu, P.: Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. Československá psychologie, XLIV, 2000, 3. str. 202 – 215

nejvýznamnějších a nejméně významných hodnot (bez konkrétního pořadí)⁸⁰ atd.

3.3.1 Rokeach values survey v mezikulturních srovnáních

V roce 1994 bylo provedeno srovnání hodnot americké a čínské populace právě metodou RVS, konkrétně pouze částí obsahující instrumentální hodnoty⁸¹. Čínskými probandy byli studenti pocházející ze Šanghaje a Bankoku, zatímco americkou populaci charakterizovala data z výzkumů M. Rokeache z roku 1968 a 1971.

V této studii jsou porovnávány časově nekorespondující data. Obzvláště na přelomu 80. a 90. let došlo k významným celosvětovým politickým a sociálním změnám, které měly výrazný vliv na myšlení a hodnoty lidí v mnoha zemích. Následující srovnávání je tedy lépe brát s jistou rezervou, protože není doloženo, že se tyto společenské změny nepromítly i do hodnotových orientací americké populace.

Při analýze hodnotových orientací čínských probandů byla zjištěna vysoká preference hodnot „veselost“, „laskavost“ a „nezávislost“. Preference prvních dvou hodnot koresponduje s filozofií Konfucianismu, který je v Číně hojně rozšířen, zatímco „nezávislost“ je znakem vlivu východní kultury a pro ni typického individualismu. Naopak v USA byli nejvíce upřednostňovány hodnoty „poctivost“, „ctižádostivost“ a „zodpovědnost“.

Zatímco v USA probandi vykazovali vysokou variabilitu preference hodnot v závislosti na příslušnosti k určité sociální, věkové či jiné skupině, u čínských probandů nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi jednotlivými skupinami. Významný rozdíl v preferenci určitých hodnot byl pouze u skupin rozdělených podle vzdělání. Zde hodnotu „sebekontrola“ více preferovali lidé s vyšším vzděláním, stejně jako hodnoty „schopnost“, „smířlivost“ a „zodpovědnost“.

⁸⁰ <http://www.acrwebsite.org/volumes/display.asp?id=11310>. (staženo 19.3.2007)

⁸¹ <http://www.acrwebsite.org/volumes/display.asp?id=11310>. (staženo 19.3.2007)

3.3.2 Vliv významných událostí a gender rozdíly

Jane Piirth z Ashland Univerzity⁸² se v rámci výzkumu hodnot nadaných studentů metodou RVS zaměřila nejen na rozdíly v hierarchii hodnot u mužů a žen, ale také na případné změny v hierarchii po teroristických útocích ze dne 11.9.2001.

Studie byla prováděna v letech 1999 – 2002, přičemž data byla rozdělena na sebraná „před 11.9.2001“ a po „11.9.2001“. V první skupině byla data od 191 respondentů, ve druhé pak 96 studentů Ohio Summer Honors Institute.

V oblasti gender potvrzuje tato studie původní Rokeachovy závěry, že rozdíly mezi hodnotovými orientacemi mužů a žen jsou velice malé. Kromě podobné preference nejvýznamnějších hodnot to dokazuje i fakt, že hodnota „Bezpečnost národa“ byla vždy na posledním místě hierarchie. Tyto preference se výrazně nezměnily ani po teroristických útocích z 11.9.2001.

Tabulka 8: Preference hodnot u mužů a žen před a po 11.9.2001

	Ženy před 11.9.2001	Muži před 11.9.2001	Ženy po 11.9.2001	Muži po 11.9.2001
Term. hodnoty	1) sebeúcta 2) pravé přátelství 3) svoboda	1) svoboda 2) pravé přátelství 3) moudrost	1) svoboda 2) pravé přátelství 3) sebeúcta	1) pravé přátelství 2) moudrost 3) svoboda
Instrum hodnoty	1) poctivost 2) láska 3) odvaha	1) poctivost 2) intelekt 3) fantazie	xxx	xxx

Bez výraznějších rozdílů jsou i celkové hodnotové orientace studentů před a po útocích. Jediný zajímavější posun byl u mužů, kteří po 11.9.2001 umísťovali „Bezpečnost národa“ na sedmnácté místo.

⁸² <http://personal.ashland.edu/~jpiirto/values%20study.html>. (staženo 19.3.2007)

Tabulka 9: Celkové preference hodnot před a po 11.9.2001

	Celkově před 1.9.2001	Celkově po 1.9.2007
Terminální hodnoty	1) spása duše 2) svoboda 3) sebeúcta	1) spása duše 2) přístupnost názorům 3) mír ve světě
Instrumentální hodnoty	1) láska 2) poctivost 3) fantazie	1) poctivost 2) láska 3) loajalita

Tyto výsledky byly pro autorku překvapující, neboť devět měsíců po tak tragické události neposílily hodnoty jako je „mír ve světě“ ani „bezpečnost národa“. Tato událost neměla na hodnotové orientace probandů prakticky žádný vliv.

To potvrzuje pojetí hodnot jakožto trvalých charakteristik osobnosti, které se vytváří dlouhodobě a izolované události na ně nemají výrazný vliv. Roli zde pravděpodobně hrál i fakt, že se teroristické útoky obyvatel Ohia s největší pravděpodobností přímo nedotkly a tudíž pro ně nebyly natolik významné, aby ovlivnily stabilní hierarchii jedinců.

3.3.3 Využití Rokeach values survey v ČR

RVS byl použit například ve studii zaměřené na sociální statut a hodnotové orientace mládeže z různých sociálních vrstev⁸³. Studie byla provedena na vzorku 1074 osob ve věku osmnáct až dvacet dva let, které byly podle určitých klíčů (vzdělání a zaměstnání rodičů, vzdělání a zaměstnání probandů, měsíční rodinný příjem atd.) rozděleni do pěti sociálních kategorií. Účelem této studie bylo zjistit, zda existují rozdíly v hodnotových orientacích jednotlivých sociálních kategorií a také identifikovat tzv. hodnotové clustery.

Teorie hodnotových clusterů vychází z původního Rokeachova předpokladu, že terminální i instrumentální hodnoty na sebe působí – synergisticky či antagonisticky a na základě těchto sil tedy mohou vznikat shluky hodnot, které vykazují jisté pravidelnosti. Díky kladným a

⁸³ Řehan, V., Cakirpaloglu, P.: Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. Československá psychologie, XLIV, 2000, 3, str. 202 – 215

záporným vztahům by tak bylo z přítomnosti jedné hodnoty v motivačním systému osobnosti možné vyvodit i přítomnost synergistické hodnoty a vyloučit či minimalizovat pravděpodobnost výskytu hodnoty antagonistické.

Korelační analýza naznačila tendence k seskupování způsobů chování a ke vztahům hodnot⁸⁴ (viz tabulka 10 a 11).

Tabulka 10: Antagonistické vztahy hodnot

Antagonisté			korelace
cluster A a C	x	cluster B	-0,15 až -0,49
intelekt (I)	x	čistota (I)	-0,17 až -0,34
logika (I)		ochota (I)	
sebekontrola (I)		smířlivost (I)	
svobodomyslnost (I)	x	laskavost (I)	-0,16 až -0,29
nezávislost (I)		poslušnost (I)	
odvaha (I)		přívětivost (I)	
ctižádostivost (I)	x	zodpovědnost (I)	-0,2 až -0,28
		přívětivost (I)	
		ochota (I)	
		poctivost (I)	
veselost (I)	x	laskavost (I)	-0,2 až -0,22
		zodpovědnost (I)	
		sebekontrola (I)	

Tabulka 11: Synergistické vztahy hodnot

	Clustery (synergisté)	korelace
C	Bezpečí národa (T) mír ve světě (T)	0,57
A	upřímné přátelství (T) moudrost (T) sebeúcta (T)	0,3 až 0,5
B	pohodlný život (T) vzrušující život (T) pocit úspěšnosti (T)	0,4 až 0,45
F	laskavost (I) přívětivost (I)	0,34
G	sebekontrola (I) zodpovědnost (I)	0,3
E	smířlivost (I) poctivost (I) ochota (I)	0,25 až 0,28
D	svobodomyslnost (I) schopnost (I) ctižádostivost (I)	0,21 až 0,23

⁸⁴ Značky v závorkách u jednotlivých hodnot určují, zda jde o hodnoty terminální (T) či instrumentální (I).

U mladé české populace jsou celkově nejvíce preferovány hodnoty: svoboda, rodinné bezpečí, zralá láska, štěstí, upřímné přátelství, mír ve světě, moudrost, vnitřní harmonie, zodpovědnost, poctivost, veselost, odvaha, ochota, čistota a laskavost. Naopak, nejnižší preferenci mají hodnoty krása, pohodlný život, společenské uznání, spása duše, fantazie či smířlivost a poslušnost.

Výzkum neprokázal významný vztah změny hodnotových orientací v souvislosti se sociálním statusem (korelace nedosahovaly ani hodnot 0,25). Výsledky však zároveň naznačují, že růst sociálního statusu podporuje význam takových hodnot, jako je vnitřní harmonie, sebeúcta, nezávislost a intelekt.

Tato studie ukazuje, že RVS je v ČR použitelný napříč všemi sociálními kategoriemi, neboť jejich hodnotové orientace jsou si vcelku podobné. To umožňuje jeho širokou využitelnost.

Použití této metody v rámci vědeckého výzkumu v ČR, ačkoliv nebyla standardizována na českou populaci ani nebyl proveden její odborný překlad (tak jak to vyžadují metodiky při standardizaci), je precedentem pro její další využití. V ČR se však setkáváme s rozdíly ve výstupních datech různých studií, neboť každým překladem původního RVS vzniká poněkud odlišná verze dotazníku.

3.4 Schwartzův dotazník hodnot (SVS)

SVS je dotazník, který zkoumá jak hodnoty individuální, tak hodnoty celé kultury. Všech deset typů individuálních hodnot, které SVS měří, se vyskytuje v každé kultuře, ale mění se zde jejich důležitost.

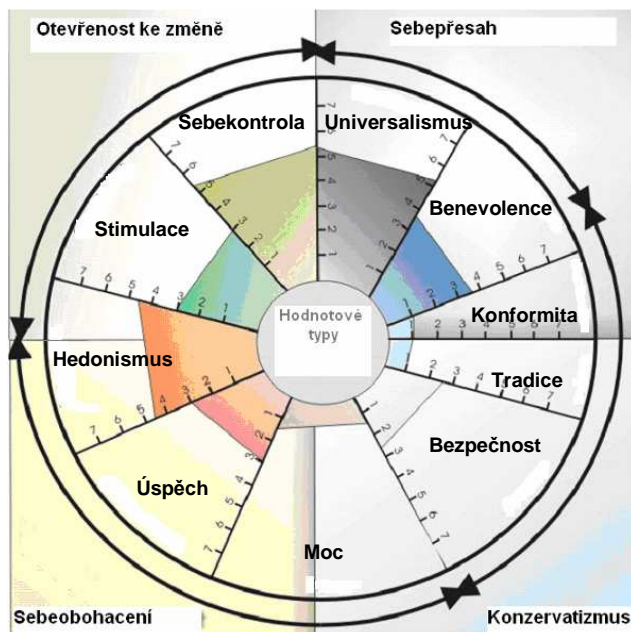
Základní typy individuálních (které jsou jinak také nazývány jako motivační typy hodnot) a kulturních hodnot jsou podle SVS⁸⁵ následující:

Tabulka 12: Individuální hodnoty

Moc	Motivační cíl mocenských hodnot je zaměřen na sociální statut a prestiž, kontrolu či dominanci nad ostatními a nad prostředky.
Úspěch	Primární cíl tohoto typu je osobní úspěch demonstrován kompetencemi. Kompetence jsou hodnoceny tím, co je ceněno systémem nebo organizací, ve které se člověk nachází (pracuje).
Hedonismus	Motivační cíl tohoto hodnotového typu je požitek nebo smyslové potěšení. Tento hodnotový typ je odvozený od psychických potřeb a potěšení z jejich uspokojení.
Stimulace	Motivační cíl stimulačních hodnot je vzrušení, nové a životní výzvy. Tento hodnotový typ je odvozen z potřeby po změně a stimulaci a zachování optimální míry aktivace. Vyhledávání vzrušení může být výsledkem silných stimulačních potřeb.
Sebekontrola	Motivační cíl tohoto hodnotového typu je nezávislé myšlení a jednání (například tvoření, objevování). Sebekontrola přichází z potřeby kontroly a mistrovství společně s potřebou autonomie a nezávislosti.
Universalismus	Motivačním cílem universalismu je porozumění, uznání, tolerance a ochrana blaha všech lidí i přírody.
Benevolence	Motivační cíl hodnot benevolence je chránit a zlepšovat blaho lidí se kterými má člověk častý osobní kontakt. Je to zájem o blaho ostatních, kteří jsou definováni více úzce než u Universalismu.
Zvyk (tradice)	Motivační cíl zvykových hodnot je respekt, oddanost a přijetí zvyků a myšlenek, které kultura či náboženství nutí jednotlivci. Tradiční způsob chování se stává symbolem skupinové solidarity a vyjádřením její jedinečné ceny – jejího přežití.
Konformita	Motivačním cílem tohoto typu je potlačení jednání, inklinací a impulsů jako zneklidnit či poškodit ostatní a porušit sociální očekávání či normy. Vyvstává z požadavků, aby jedinec tlumil sklony, které by mohly být sociálně rušivé ve vztahu k mezilidským interakcím a k hladkému fungování skupin.
Bezpečnost	Motivačním cílem tohoto typu je bezpečí, harmonie a stabilita společnosti nebo vztahů a sebe sama.

Mezi kulturní hodnoty patří: konzervatismus, intelektuální autonomie, emocionální autonomie, hierarchie, rovnostářství, vláda a harmonie.

Výsledkem SVS je individuální profil jedince, z něhož lze odvodit další charakteristiky: sebezpřesah, otevřenost ke změně, konzervatismus a sebeobohacení. Každá z těchto odvozených charakteristik je tvořena ze 3 základních individuálních hodnot a její síla je graficky znázorněna na koláčovém diagramu⁸⁶.

Metoda SVS je používána zejména v zahraničí, v českých výzkumech není příliš zastoupena. Definice jednotlivých hodnot není, dle mého názoru, tak jednoznačná jako u SV.

Ačkoliv tedy tuto metodu nebudu používat v praktické části této diplomové práce, považuji za důležité, aby v tomto přehledu byla zmíněna, jakožto alternativa výzkumu hodnot.

⁸⁵ Schwartz, S.H. : A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work, v Applied Psychology: An International Review, XLVIII, 1999, 1, str. 23-47

⁸⁶ http://www.imo-international.de/index_englisch.htm?/englisch/html/svs_info_en.htm (staženo 12.5.2007)

4 Profese advokáta působícího v oblasti trestního práva

4.1 Oblasti práva a specializace

Právní systém ČR rozlišuje následující oblasti práva – veřejnoprávní, kam spadá právo správní, trestní a ústavní, a soukromoprávní (civilní), pod které se řadí právo obchodní, občanské, rodinné a pracovní. K odbornému působení v kterékoliv z těchto oblastí je nutné vysokoškolské vzdělání právníckého směru, ať už na Právnické fakultě či Policejní akademii ČR.

V právní praxi rozlišujeme ještě právní profese, které se odvíjejí od specificky zaměřených zkoušek⁸⁷ a praxe. Jde o profesi soudce (dokud nesloží odborné zkoušky a nedojde k jeho jmenování, mluvíme o soudním čekateli), státního zástupce (dokud nesloží odborné zkoušky a není jmenován, mluvíme o právním čekateli na státního zástupce), advokáta⁸⁸ (dokud nesloží advokátní zkoušky, mluvíme o advokátním koncipientovi), soudního exekutora (dokud nesloží odborné zkoušky mluvíme o exekutorském koncipientovi a pokud nedojde k jeho jmenování, mluvíme o exekutorském kandidátovi) a notáře (dokud nesloží odborné zkoušky mluvíme o notářském koncipientovi a pokud nedojde k jeho jmenování, mluvíme o notářském kandidátovi).

4.2 Profese advokáta

Advokát je zapsán v seznamu advokátů vedeném Českou advokátní komorou (dále jen „Komora“). Pro zápis musí splňovat následující podmínky⁸⁹:

- být plně způsobilý k právním úkonům,
- získat vysokoškolské vzdělání v rámci magisterského studijního programu v oblasti práva studiem na vysoké škole v České republice, či zahraniční vysoké škole určené mezinárodní smlouvou,

⁸⁷ Nově tyto zkoušky upravuje vyhláška č. 188 ze dne 16.8.2007, kterou se mění původní vyhláška č. 303/2002 Sb.o výběru, přijímání a odborné přípravě justičních a právních čekatelů a o odborné justiční zkoušce a odborné závěrečné zkoušce právních čekatelů.

⁸⁸ Zákon ještě rozlišuje tzv. Evropské advokáty, kteří po splnění daných požadavků mohou níže uvedené služby poskytovat v celé Evropské unii.

⁸⁹ výběr z §6 odst.1 zákona č. 2010/2006 Sb., o advokacii, v platném znění.

- vykonat po dobu alespoň tří let právní praxi jako advokátní koncipient (uznává se i praxe soudce, prokurátora, státního zástupce, státního arbitra, státního notáře, notáře, justičního čekatele, právního čekatele prokuratury, arbitrážního čekatele atd.)⁹⁰,
- být bezúhonný,
- nesmí být vyškrtnut ze seznamu advokátů,
- nesmí být v pracovněprávním, pracovním vztahu nebo ve služebním poměru (s výjimkou pracovního poměru ke Komoře, k advokátovi nebo právnické osobě zřízené k výkonu advokacie, vysokoškolského učitele, nebo vědeckého pracovníka) v oboru právo, ani nevykonává jinou činnost neslučitelnou s výkonem advokacie,
- složit advokátní zkoušku (či zkoušku exekutorskou, notářskou, justiční, soudcovskou, závěrečnou zkoušku státního zástupce atd.)⁹¹,
- složit do rukou předsedy Komory slib, ve kterém se mimo jiné zavazuje i k dodržení povinnosti mlčenlivosti.

Status advokáta může zaniknout vyškrtnutím ze seznamu advokátů či pozastavením výkonu advokacie. Vyškrtnutí ze seznamu advokátů je provedeno na základě rozhodnutí Komory v případě, že advokát přestane splňovat požadavky pro zápis do seznamu advokátů, písemně podá žádost o vyškrtnutí a dále např. z důvodu⁹² vyhlášení konkurzu, pravomocného odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za úmyslný trestný čin spáchaný v souvislosti s výkonem advokacie, nebo za jiný úmyslný trestný čin.

Advokát v rámci své profese poskytuje následující právní služby⁹³:

- zastupování v řízení před soudy a jinými orgány,
- obhajoba v trestních věcech,
- udělování právních porad,
- sepisování listin,
- zpracovávání právních rozborů

⁹⁰ výťah z §6 odst.2 zákona č. 2010/2006 Sb., o advokacii, v platném znění.

⁹¹ výťah z §6 odst.1 zákona č. 2010/2006 Sb., o advokacii, v platném znění.

⁹² výťah z §7a, 7b a 8 zákona č. 2010/2006 Sb., o advokacii, v platném znění.

⁹³ výťah z §1 odst.2 zákona č. 2010/2006 Sb., o advokacii, v platném znění.

- činnost opatrovníka pro řízení ustanoveného podle zvláštního právního předpisu.

Advokát je povinen⁹⁴:

- chránit a prosazovat práva a oprávněné zájmy klienta a řídit se jeho pokyny (pokyny klienta však není vázán, jsou-li v rozporu s právním nebo stavovským předpisem),
- jednat čestně a svědomitě; je povinen využívat důsledně všechny zákonné prostředky a v jejich rámci uplatnit v zájmu klienta vše, co podle svého přesvědčení pokládá za prospěšné,
- zachovávat mlčenlivost o všech skutečnostech, o nichž se dozvěděl v souvislosti s poskytováním právních služeb (povinnosti mlčenlivosti může advokáta zprostit pouze klient a po jeho smrti či zániku právní nástupce klienta), tato povinnost trvá i po vyškrtnutí ze seznamu advokátů.

⁹⁴ výtah z §16 a 21 zákona č. 2010/2006 Sb., o advokacii, v platném znění.

4.3 Advokát v trestním právu

Trestní právo v ČR je kodifikováno ve třech základních právních předpisech, a to v trestním zákoně⁹⁵, trestním řádu⁹⁶ a zákoně o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže⁹⁷.

Účelem trestního zákona je chránit zájmy společnosti, ústavní zřízení a výkon trestů a ochranných opatření. Tento zákon definuje jednotlivé trestné činy, podmínky jejich spáchání a jejich nebezpečnost pro společnost.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže upravuje odpovědnost mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.

Upravit postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni je účelem trestního řádu.

Pro pochopení činnosti advokáta a jeho výlučného postavení v této oblasti zde považuji za nezbytné přiblížit základní terminologii trestního práva, zejména pak legální definice obsažené v trestním zákoně, trestním řádu a zákoně o soudnictví ve věcech mládeže.

Obviněný:

- je podezřelý ze spáchání trestného činu.

Obviněný má právo:

- vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, a k důkazům o nich, není však povinen vypovídat,
- zvolit si obhájce a s ním se radit i během úkonů prováděných orgánem činným v trestním řízení,
- žádat, aby byl vyslýchán za účasti svého obhájce a aby se obhájce účastnil i jiných úkonů přípravného řízení,
- mluvit s obhájcem bez přítomnosti třetí osoby, je-li ve výkonu trestu.

⁹⁵ Zákon 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění

⁹⁶ Zákon 141/1961 Sb., trestní řád, v platném znění

⁹⁷ Zákon 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění

Obhájce:

Obhájcem v trestním řízení může být jen advokát (pro jednotlivé úkony trestního řízení - s výjimkou řízení před krajským soudem jako soudem prvního stupně, vrchním soudem a Nejvyšším soudem - se může obhájce dát zastoupit koncipientem).

Povinnosti a práva obhájce:

- je povinen poskytovat obviněnému potřebnou právní pomoc, účelně využívat k hájení jeho zájmů prostředků a způsobů obhajoby uvedených v zákoně, zejména pečovat o to, aby byly v řízení náležitě a včas objasněny skutečnosti, které obviněného zbavují viny nebo jeho vinu zmírňují, a tím přispívat ke správnému objasnění a rozhodnutí věci,
- je oprávněn podávat za obviněného návrhy, žádosti a opravné prostředky, nahlížet do spisů a zúčastnit se vyšetřovacích úkonů,
- s obviněným, který je ve vazbě, je oprávněn mluvit ve stanoveném rozsahu,
- v řízení před soudem je oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit obviněný,
- je-li obviněný zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, může obhájce oprávnění vykonávat též proti vůli obviněného.

Ustanovený obhájce (tzv. ex-offo):

- osvědčil-li obviněný, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady obhajoby, rozhodne soud, že má nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu (náklady obhajoby zcela nebo zčásti hradí stát),
- jestliže obviněný nemá obhájce v případě, kdy ho musí mít, určí se mu lhůta ke zvolení obhájce - pokud v této lhůtě nebude obhájce zvolen, bude mu obhájce na dobu, po kterou trvají důvody nutné obhajoby, neprodleně ustanoven,

Pro účely ustanovení obhájce soud vede abecedně uspořádaný pořadník advokátů, kteří souhlasí s výkonem obhajoby jako ustanovení obhájci (dříve známí jako ex-offo). Advokáti vedení v pořadníku jsou ustanovováni jako obhájci jednotlivým obviněným postupně tak, jak za sebou následují jejich příjmení v pořadníku. Byl-li by tímto způsobem ustanoven advokát, u kterého jsou dány důvody k vyloučení z obhajoby,

nebo nemohl-li by být advokát ustanoven z jiných důvodů, ustanoví se první následný advokát, u kterého tyto důvody nejsou.

Ustanovený obhájce je povinen obhajobu převzít. Z důležitých důvodů může však být obhájce na svou žádost (pokud již poskytl právní služby jinému, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy toho, kdo o poskytnutí právních služeb žádá; projednání věci se zúčastnil advokát, případně osoba advokátovi blízká; dojde-li k narušení nezbytné důvěry mezi ním a klientem nebo neposkytuje-li klient potřebnou součinnost atd.⁹⁸) nebo na žádost obviněného povinnosti obhajování zproštěn a místo něho ustanoven obhájce jiný. Podrobnou úpravu dalších případů vyloučení advokáta pak upravují stavovské předpisy.

Nutná obhajoba:

Obviněný musí mít obhájce například v těchto případech:

- už v přípravném řízení, je-li ve vazbě, ve výkonu trestu odnětí svobody nebo na pozorování v zdravotnickém ústavu, je-li zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, nebo jde-li o řízení proti uprchlému,
- považuje-li to soud a v přípravném řízení státní zástupce za nutné, (např. vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného jsou pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit),
- již v přípravném řízení, koná-li se řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let,
- v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení proti zadrženému,
- má-li se vyjádřit k tomu, zda se vzdává práva na uplatnění zásady speciality v řízení po vydání z cizího státu, o vydání do cizího státu či jiného členského státu Evropské unie,
- v řízení o uznání cizozemského rozhodnutí,
- v řízení, v němž se rozhoduje o uložení ochranného léčení, s výjimkou ochranného léčení protialkoholního,
- ve vykonávacím řízení, v němž soud rozhoduje ve veřejném zasedání,
- je-li zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena,

⁹⁸ Dle §18, 19 a 20 zákona č. 2010/2006 Sb.

- je-li ve vazbě.

Advokát je tedy nedílnou součástí trestního řízení a velkou měrou se podílí na jeho výsledku. Tato profese má, dle mého názoru, několik specifik:

- 1) je-li advokát zapsán v pořadníku advokátů, má za povinnost ujmout se přiděleného případu a jednat v zájmu obviněného tak, aby byly objasněny skutečnosti, které jej zbavují viny či jeho vinu zeslabují, ačkoliv takovéto jednání by mohlo být v rozporu s vlastním přesvědčením a hodnotami obhájce (v běžné advokátní praxi může advokát klienta, který přišel s žádostí o zastupování odmítnout),
- 2) obhájce v trestním řízení je veden snahou o to, aby byl jeho klient zproštěn obžaloby či trestní stíhání proti němu vedené bylo zastaveno (či bylo použito odklonů v trestním řízení), popřípadě usiluje o uložení co nejnižšího trestu a ekvivalentně tomu trestního opatření, zatímco v civilním životě, při osobní zainteresovanosti, by obhájce (dle mého názoru) - nyní běžný občan - volal po trestu co nejtvrdším (při obhajování klienta obžalovaného z krádeže a zničení vozu bere v úvahu sociální prostředí ze kterého klient pochází, jeho aktuální zdravotní a psychický stav atd., zatímco kdyby šlo o krádež obhájce vlastního vozu, požadoval by nejspíše tvrdé potrestání bez ohledu na výše uvedené faktory).

Výše uvedené příklady ukazují, že praxe advokáta působícího v oblasti trestního práva závisí nejen na jeho vzdělání, zkušenostech a praxi, ale také na morálce, hodnotách a motivaci.

EMPIRICKÁ ČÁST

5 Základní charakteristiky výzkumu

Tento výzkumný projekt je zaměřen na zjišťování společných charakteristik v hodnotových orientacích u lidí, kteří pracují ve stejném oboru – v praxi advokáta v trestním právu. Jde zejména o kvantitativní výzkum hodnot s využitím metod, které v ČR nebyly dosud standardizované. Menší část výzkumu je kvalitativní, zaměřená na zjišťování osobní historie a jiných charakteristik, které mohou mít vliv na utváření hodnotových orientací.

Výsledky tohoto výzkumu mohou sloužit jako teze pro případné další výzkumy zabývající se stejnou oblastí. Tento projekt si klade za cíl být sondou do hodnotových orientací advokátů působících v oblasti trestního práva a zjistit, zda zde existují obecné shody (charakteristiky), které by bylo možno později podrobněji zkoumat a využít v běžné praxi (např. při výběru uchazečů o tuto profesi, pro profesní rozvoj advokátů, při profesním poradenství či při prevenci vyhoření).

5.1 Cíl výzkumu

Výzkum zahrnuje kvalitativní a kvantitativní část, jež mají odlišné cíle, avšak obě části výzkumu mají sloužit k získání podrobnějších informací o tomto tématu a nastínit tak nové hypotézy pro další podrobnější výzkum.

Kvalitativní část výzkumu by měla přinést co nejširší škálu odpovědí na následující základní otázky; z odpovědí mohou být případně vyvozeny i kvantifikovatelné závěry.

- 1) Najdeme společné znaky v osobní historii respondentů, které mohly mít vliv na vývoj jejich hodnotových orientací a tak i na volbu současného povolání?
- 2) Co advokáty vedlo k volbě studia práv a k oblasti trestního práva?
- 3) Jak tito advokáti vnímají svou roli v případě nutné obhajoby, jaká je jejich motivace k převzetí případu?

- 4) Co je kritériem pro souhlas se zastupováním klienta – koho by nikdy nezastupovali, za žádných okolností?
- 5) Jak vidí respondenti charakteristiky úspěšného advokáta?
- 6) Jaká vidí pozitiva na své práci, co je motivuje k výkonu takového povolání? Co naopak jejich motivaci snižuje?
- 7) Jak sami advokáti působící v oblasti trestního práva pohlíží na své vlastní hodnoty a jaké hodnoty předpokládají u úspěšných kolegů ze svého oboru?

Cílem kvantitativní části projektu je navrhnout metodiku ke zkoumání hodnot u advokátů působících v oblasti trestního práva a také potvrdit či vyvrátit následující pracovní hypotézy:

- 8) Existují určité charakteristiky v hodnotových orientacích advokátů a advokátek působících v oblasti trestního práva, které jsou shodné pro většinu z nich.
- 9) „Typický“ hodnotový profil advokátů působících v oblasti trestního práva se liší ve skupině mužů a žen.
- 10) Typický hodnotový profil advokátů a advokátek působících v oblasti trestního práva je odlišný od „průměrného“ profilu populace.
- 11) Na základě odlišností v hodnotovém profilu advokátů a advokátek působících v oblasti trestního práva od běžné populace lze vytvořit nové normy u již stávajících a používaných metod výzkumu hodnot.
- 12) I u hodnotových orientací advokátů můžeme usuzovat na tzv. „clustery“, tedy antagonistické a synergistické vazby mezi jednotlivými hodnotami.

5.2 Metodika výzkumu

V první fázi výzkumné studie byl proveden pilotní výzkum na menším nereprezentativním souboru probandů (n=7), kteří byli vybráni metodou „snow-ball“. Na základě jejich zpětné vazby byly provedeny změny a úpravy v jednotlivých dotaznících a ty pak byly seřazeny do záznamového formuláře.

Samotný výzkum proběhl s využitím níže uvedených metod a na níže popsaném výzkumném vzorku.

5.3 Metody

5.3.1 Study of values – Studie hodnot (SV)

Dotazník SV identifikuje preferované hodnotové zaměření ze 7 základních typů. Skládá se ze dvou částí, kde v první má proband nucenou volbou upřednostnit jednu ze dvou daných odpovědí (tvrzení), ve druhé části má dle svých preferencí seřadit čtyři výroky. Ve druhé části dotazníku má proband možnost neodpovědět, pokud není jasně přesvědčen o pořadí svých preferencí u dané otázky⁹⁹.

Reliabilita metody je celkem vysoká - reliabilita v čase po jednom měsíci dosahuje hodnoty $r = 0,89$ a při retestu po dvou měsících je $r = 0,88$. Split-half reliabilita této metody je $r=0,90$ (při hladině významnosti 0,01).¹⁰⁰

Čas pro vyplnění dotazníku není limitován a instrukce pro jeho vyplnění jsou uvedeny v záhlaví u každé části samostatně. Proto tato metoda může být administrována i elektronicky, tedy bez přímého kontaktu probanda a výzkumníka, aniž by tím byl negativně ovlivněn výsledek dotazníkového šetření.

Metoda SV není v ČR standardizována a proto existuje i mnoho verzí jejího překladu. Zde použitý dotazník je výsledkem kombinace dvou užívaných českých verzí, a to nedatovaného překladu E. Bakaláře s úpravami Z. Kuťáka, který sám Kuťák preferuje¹⁰¹ a verze, která je k dispozici v Kabinetu diagnostických pomůcek na katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze¹⁰². Konečná verze používaného dotazníku byla vytvořena s ohledem, dle názoru autorky, na co nejlepší vystižení otázek či alternativních odpovědí, a to hlavně

⁹⁹ obecně o metodě SV více v kapitole 3.1.

¹⁰⁰ Allport, G.W., Vernon, P.E., Lindzey, G.: Study of values, third edition (Manual). Boston, Houghton Mifflin company 1960, str. 9 - 10

¹⁰¹ sděleno při osobní konzultaci

¹⁰² metoda je zde zařazena pod číslem Dg-226/02

vzhledem k tomu, že některé otázky z výše uvedených dotazníků byly překládány v souladu s terminologií dřívějšího socialistického režimu.

Standardizované pro ČR nejsou ani normy, které jsou pouze převzaté z anglického originálu. Jak však ukazuje kapitola 3.1., tyto normy se ukázaly být platné v nejrůznějších státech, době i kulturách a tedy jsou použitelné i pro tuto studii, minimálně jako orientační ukazatel. Normy určují vysoké a nízké skóry pro jednotlivé hodnotové typy – to jsou takové, které překračují pásmo 50% všech skóre dané populace. Také jsou zde normy pro význačně vysoké a nízké skóry, které jsou mimo pásmo 82% všech skóre dané populace. Normy jsou zvlášť pro muže a ženy, přičemž v rámci tohoto výzkumu jsou používány normy pro studenty/ky vysokých škol.

Individuální interpretace výsledků je však primárně založena na identifikaci nejvýraznějšího hodnotového typu, případně na stanovení vedoucí hodnotové triády.

Dotazník je uveden v příloze č. 1.

5.3.2 Rokeachův dotazník hodnot (RVS)

Test hierarchie hodnot Milтона Rokeache se zaměřuje na celkem 36 hodnot rozdělených do dvou tabulek po osmnácti položkách. První tabulka obsahuje tzv. hodnoty cílové, představující žádaný konečný stav existence. Druhá obsahuje tzv. hodnoty instrumentální, které reprezentují žádaný způsob chování na cestě k cíli. Každá položka je doplněna její stručnou charakteristikou¹⁰³.

Úkolem probanda je seřadit hodnoty od subjektivně nejvíce důležité po nejméně důležitou, přičemž tuto svojí preferenci vyjádří číslem 1 – 18 (1=nejdůležitější hodnota, 18=nejméně důležitá hodnota). Po zpětné vazbě od respondentů z pilotní studie byla respondentům dána i možnost ohodnotit pouze pět nejdůležitějších a pět nejméně důležitých hodnot (ve formuláři je však na respondenty apelováno, aby tento způsob hodnocení používali pouze v krajním případě). Každých osmnáct hodnot z jednotlivých tabulek posuzuje respondent samostatně. Druhý způsob hodnocení byl

¹⁰³ obecně o metodě RVS více v kapitole 3.3.

povolen proto, že pro řadu respondentů pilotní studie bylo velmi obtížné uspořádat všechny hodnoty a jejich řazení na ně kladlo velké časové nároky. To pak způsobovalo jejich menší ochotu formulář vyplnit. Vzhledem k tomu, že takovýto způsob hodnocení byl použit i v jiných studiích, pro tento výzkum považuji za výhodnější přijít o některá „středová“ data za účelem zisku dat od více respondentů.

Čas pro vyplnění dotazníku není limitován a instrukce pro jeho vyplnění jsou uvedeny v záhlaví. Proto tato metoda může být administrována i elektronicky, tedy bez přímého kontaktu probanda a výzkumníka, aniž by tím byl negativně ovlivněn výsledek dotazníkového šetření.

Neexistuje standardizovaná verze této metody pro ČR ani jednotná překladová verze termínů, se kterými dotazník pracuje. Proto byl dotazník RVS pro tento výzkum odborně přeložen z originálu bez ohledu na doposud používané české verze, které spolu nejsou vždy v souladu. Proto se terminologie používaná v rámci tohoto výzkumu nemusí vždy plně shodovat s terminologií jiných studií, které používají stejnou metodu.

V současné době neexistují ani standardizační údaje k této metodě, jako je například její reliabilita či validita.¹⁰⁴

K dotazníku RVS neexistují normy a tudíž je individuální interpretace založená na identifikaci nejvíce a nejméně preferovaných hodnot, triád a pentrád a na případném stanovení antagonistických či synergistických hodnot. Největší význam této metody však spočívá v porovnání skupinových výsledků a v případném stanovení obecného žebříčku preferencí skupiny probandů.

Dotazník je uveden v příloze č. 2.

¹⁰⁴ Svoboda, M.: Psychologická diagnostika dospělých. Praha, Portál 2005, str. 235

5.3.3 Dotazník osobní historie a zájmů

Jde o původní dotazník vytvořený pro kvalitativní část tohoto výzkumu. Obsahuje otázky týkající se základních charakteristik probanda (pohlaví, věk), informace o jeho dosavadní advokátní praxi (např. délka praxe), otázky týkající se jeho pracovní motivace a spokojenosti i dotazy na jeho osobní historii (významné životní události, zájmy atd.).

Dotazník byl sestaven tak, aby odpověděl na výzkumné otázky a zmapoval širokou škálu vlivů, které mohou ovlivňovat formování hodnotových orientací probandů, působících ve stejné profesi.

První verze dotazníku, která obsahovala 28 položek, byla použita pro pilotní výzkum na malém vzorku probandů. Po vyhodnocení dat byly některé položky přepracovány a některé zcela vypuštěny. Tyto úpravy byly provedeny za účelem lepší výstižnosti otázek i proto, aby byl dotazník informačně co nejvíce nabitý, avšak co nejkratší svým rozsahem, aby příliš časově nezatěžoval probandy. Některé otázky byly také převedeny do projektivní podoby, aby se zvýšila pravděpodobnost relevantnosti odpovědí.

Výsledná podoba Dotazníku osobní historie a zájmů obsahuje 2 identifikační položky a 21 otázek, a to jak otevřených, tak otázek s nucenou volbou. V poslední části dotazníku má proband možnost vyjádřit své postřehy či připomínky.

Dotazník je uveden v příloze č. 3.

5.3.4 Záznamový formulář

Všechny metody byly seřazeny za sebou do jediného dokumentu v pořadí Dotazník osobní historie a zájmů, RVS (pod názvem Řazení hodnot) a SV (pod názvem Dotazník hodnot). Tento dokument měl podobu elektronického formuláře s označenými kolonkami pro vyplnění. Instrukce ke každé samostatné metodě byla napsána vždy před konkrétní částí formuláře.

Tento formulář byl spolu s průvodním dopisem obsahujícím stručný popis účelu a cíle výzkumu zaslán probandům. Ti jej po vyplnění zasílali elektronicky zpět.

5.4 Výzkumný vzorek

Cílovou populací jsou advokáti působící (také) v oblasti trestního práva, nebo koncipienti stejného zaměření.

Výzkumný vzorek použitý pro tuto studii není reprezentativní. Byl vybírán metodou náhodného výběru (volba náhodného čísla) – bylo osloveno 104 kanceláří ze seznamu Advokátní komory. Kvůli malému procentu návratnosti bylo však nutné použít i metodu „snow ball“ a na základě osobních kontaktů byly osloveny 4 osoby. Celkem bylo tedy přímo osloveno 108 respondentů (subjektů).

Soubor metod byl administrován elektronicky a to v srpnu až říjnu 2007. Vyplněný záznamový formulář byl nazpět zaslán od 26 respondentů – celková návratnost byla tedy jen 2,5%. 23 formulářů bylo kompletně použitelných pro analýzu a 1 pouze pro historii a osobní zájmy. 2 formuláře byly pro výzkum zcela nepoužitelné.

Vzhledem k tomu, že jde o první podobný projekt v této oblasti – o sondu, považuji tento vzorek za dostatečný. Lze na něm totiž demonstrovat metodiku výzkumu hodnot, která by, dle mého názoru, mohla přinést řadu důležitých informací o hodnotových orientacích a motivaci advokátů. Takto získaná data také mohou nastínit řadu zajímavých zjištění, na které by bylo vhodné se zaměřit v rámci dalších výzkumů prováděných již na reprezentativním vzorku.

6 Analýza dat a popis výsledků

6.1 Popis vzorku

Hlavní charakteristiky výzkumného vzorku jsou následující:

Kvalitativní část (podle použitelnosti zaslaných dotazníků):

Zkoumaný	muži	ženy	advokáti	koncipienti	celkem
soubor	13	11	14	10	24

- průměrná délka praxe advokátů (koncipientů) = 6,1 (min.– 1, max.- 19, medián – 5)

Kvantitativní část (podle použitelnosti zaslaných dotazníků):

Zkoumaný	muži	ženy	advokáti	koncipienti	celkem
soubor	13	10	14	9	23

- průměrná délka praxe advokátů (koncipientů) = 6 (min.– 1, max.- 19, medián – 5)

6.2 Kvalitativní část výzkumu – analýza Dotazníku osobní historie a zájmů

6.2.1 Obecné charakteristiky respondentů

Věk respondentů:

	průměr	minimum	maximum	medián
Celkem	33,8	25	58	30
Muži	34,7	25	58	33
Ženy	32,6	26	54	30

Rodinný stav respondentů:

Bez ohledu na věk je polovina všech respondentů svobodných, čtvrtina rozvedených a čtvrtina ženatých (žádná z respondentek není vdaná). Nadpoloviční většina respondentů má alespoň jedno dítě, zatímco z respondentek mají děti pouze 2. To může být ovlivněno tím, v tomto vzorku je většina žen ve věku do 30 let.

Délka praxe:

Všichni advokáti složili advokátní zkoušku po roce 1991, tudíž zde má změna politického režimu v roce 1989, který měl vliv i na možnosti studia, jen zanedbatelný vliv.

Délka praxe respondentů v oboru se pohybuje od 1 roku do 19 let, průměrná délka praxe je 6 let.

6.2.2 Vlivy na profesní vývoj

(Dotazník osobní historie zájmů – otázka č.1)

Největší vliv na profesní vývoj člověka je, podle respondentů nejčastěji rodina (9 – např. vzory doma), škola a vzdělání, včetně vlivu učitelů (6 – přístup učitelů, zážitky ze školy), mimořádné události ať už tragické či šťastné (4 – např. úraz, silné události) a vlastní zaměstnání a zaměstnavatel (2 - např. první zaměstnání). Dále někteří z respondentů uvádí například setkání se s trestnou činností či profesi rodičů.

K tomu se váže i další charakteristika výzkumného vzorku (Dotazník osobní historie zájmů – otázka č.3) – 9 respondentů má v rodině advokáta (nejčastěji je jím otec), 14 nikoliv.

6.2.3 Zájmy

(Dotazník osobní historie zájmů – otázky č.2, 4)

K největším koníčkům respondentů patří sport (16 – např. cyklistika, golf, lyžování), četba (13) a hudba (8). Dále také respondenti uváděli zájmy jako jsou filmy, cestování, rodina, příroda či domácí mazlíček.

Vysněnou profesí či uplatněním v dětství byl pro respondenty například sportovec (5), učitel/ka (3) či právník (2). Celkově jde většinou o profese zahrnující kontakt s lidmi (např. doktor, cestovatel, prezident), což ukazuje na extravertní zaměření respondentů již od dětství. Projevila se zde i druhá tendence – častá volba „nápomocných“ profesí (profese zahrnující pomoc druhým, profese s řešitelskou či ochrannou funkcí), jako je veterinář, doktor/ka, policista, soudce, hajný či už jednou zmiňovaný učitel/ka a právník. To může ukazovat na silné sociální cítění respondentů, což odpovídá i výsledkům v dotazníku SV, které jsou prezentovány níže.

6.2.4 Hlavní hodnoty úspěšných advokátů

(Dotazník osobní historie zájmů – otázka č.5)

Mezi tři hlavní hodnoty úspěšného advokáta působícího v oblasti trestního práva zařadila více než třetina respondentů spravedlnost (7), méně často pak i čestnost, důslednost, loajalitu, nezávislost, poctivost a ctižádostivost (vše s četností 3). Hodnota „spravedlnost“ není bohužel obsažena ani v jedné z použitých výzkumných metod, tudíž není možné porovnat pohled respondentů se skutečným umístěním této konkrétní hodnoty v jejich hodnotovém žebříčku.

Díky položce č. 5 v Dotazníku osobní historie a zájmů vyšlo najevo, stejně jako v jiných výzkumech, že respondenti mají v porovnání s odbornou veřejností někdy zcela odlišnou představu o tom, co v sobě

zahrnuje pojem popisující vnitřní stav člověka. Stejně tak jako „laická veřejnost pod emoce zařazuje i vnější projevy či důsledky emocí (např. křik, praštit někoho, slzy štěstí...), situace vyvolávající emoce (např. hádky v parlamentu, poklidná hudba) a osobnostní vlastnosti (např. ctižádostivost, dobrosrdečnost...)“¹⁰⁵, tak respondenti tohoto výzkumu pod hodnoty zahrnují zejména osobnostní vlastnosti (např. vztah k lidem, pracovitost, zapálenost) či dovednosti (znalosti, schopnost dotahovat věci do konce, schopnost zachovat si odstup). I proto lze respondenty uváděné hodnoty jen s těžší porovnávat s jejich výsledným reálným hodnotovým profilem, neboť používané pojmy se často zcela míjejí.

6.2.5 Volba oboru a její vliv

(Dotazník osobní historie zájmů – otázky č. 6, 7, 13, 14)

Z odpovědí na otázku proč si respondenti zvolili ke studiu právě právnickou fakultu vyplývá, že jedním z významných kritérií bylo studovat humanitní obor. U čtvrtiny respondentů bylo primárním zájmem studovat cokoliv jiného než matematiku, tudíž z jejich odpovědí lze usuzovat, že volba studia práv z celého spektra humanitních oborů byla více či méně náhodná, neřídila se jasnou představou o budoucím profesním uplatnění. Zde je, na rozdíl od otázky č. 1 týkající se vlivu na profesní vývoj, patrný minimální vliv rodiny. Pouze 4 respondenti odpověděli, že je právo lákalo již od dětství či že měli právnický vzor v rodině. V odpovědích se v menší míře projevilo i hledisko finančního a profesního zabezpečení či praktičnost oboru.

Většina respondentů uvedla, že k výkonu profese advokáta působícího v oblasti trestního práva (Dotazník osobní historie a zájmů – otázka č. 13) není třeba mít zvláštní osobnostní charakteristiky či předpoklady. Ti respondenti (6), kteří tento názor nesdílejí, uvádějí například následující nutné předpoklady:

- *nebrat si práci v hlavě domů,*
- *nebýt citlivka,*
- *dělat i věci, které se mu nelíbí, protože někdo to dělat musí,*

¹⁰⁵ Slaměník, I., Hurychová, Z.: Prototypický přístup k emocím: Česká populace. Československá psychologie, L, 2006, 5, str. 432

- *motivaci,*
- *charisma,*
- *dostatečná asertivita vůči metodám orgánů činných v trestním řízení,*
- *ostré lokty,*
- *empatii,*
- *alternativní myšlení,*
- *bohatší znalosti sociální a psychologické oblasti.*

Třetina respondentů si trestní právo za oblast své působnosti zvolila cíleně (Dotazník osobní historie a zájmů – otázka č. 7), vedl je k tomu zájem o trestní právo, lidské příběhy a možnost ovlivňování osudu lidí. Naopak téměř stejný počet respondentů působí v oblasti trestního práva jen z toho důvodu, že to vyžaduje jejich zaměstnavatel a nařizuje soud. Někteří respondenti pak také jako důvody proč se věnují trestnímu právu, uvádějí vysokou poptávku po jejich službách a tedy i finanční jistotu. V této souvislosti je zajímavé porovnat, kteří respondenti si myslí, že je jejich profese nějak změnila. Změnu v postojích k lidem i v osobnostních charakteristikách přiznává více těch respondentů, kteří si trestní právo zvolili sami. To může být tím, že tito respondenti se častěji pohybují v prostředí trestné činnosti a tudíž jsou jím i více ovlivněni. Také zde může hrát roli jejich silnější motivace pro práci v této oblasti, která může zároveň působit změny v jejich osobnostních charakteristikách.

Respondenty, kteří si trestní oblast zvolili dobrovolně (Dotazník osobní historie a zájmů – otázky č. 7 a 14) většinou stejně motivují, alespoň podle jejich vyjádření, všechny případy, nezávisle na tom, zda si klienta zvolili sami, či zda jim byl přidělen. U respondentů, kteří se trestnímu právu věnují hlavně z povinnosti, se neprojevila výrazná preference některého druhu případů.

Výše naznačené rozdíly by bylo zajímavé zkoumat na reprezentativním vzorku respondentů. Motivace advokátů a jejich osobní zainteresovanost na případech totiž může mít výrazný vliv na jejich výkon.

6.2.6 Pozitivní a negativní stránky profese advokáta působícího v oblasti trestního práva

(Dotazník osobní historie zájmů – otázky č. 8, 9, 10, 11, 15)

Téměř polovina respondentů uvádí, že na jejich zaměstnání je nejvíce baví rozmanitost, preferují flexibilitu a odmítají stereotyp. Kontakt s lidmi – nejčastěji klienty, je další pozitivní součástí práce advokáta, kterou uvedla třetina respondentů. Z toho opět můžeme usuzovat na extravertní zaměření lidí věnující se této profesi. Někteří respondenti také jako pozitivum zmiňují možnost jasného výkladu trestního práva, možnost ovlivnit výsledek či to, že kauzy jsou z reálného života reálných lidí.

Naopak čtvrtina respondentů je nespokojena s přístupem či chováním policistů a soudců činných v trestním řízení. Respondenti si nejčastěji stěžují na jejich aroganci, pasivitu či špatné fungování (např. *jezdít v zimě do vězení a daleko na výslechy, když bojují se zjevně nesprávným názorem policie či soudu či státního zástupce, ale nemůžu s tím nic udělat; profesní neschopnost soudního a policejního aparátu; že v některých případech je rozhodnuto již dříve, než začne soud; s byrokracií a neschopností Policie ČR.*) Někteří respondenti se také shodli na tom, že mají nerovné postavení vůči ostatním stranám činným v trestním řízení a nespokojeni jsou i s obrazem advokáta v očích veřejnosti (např. *většina lidí odsuzuje mou práci, ale na druhou stranu je to pro mě výzva; vadí mi častá představa obyčejných lidí, že advokát "bere velký prachy a škrábe se v uchu" (J. Nohavica), je zatím často dost práce a náklady nejsou zrovna nejmenší.*).

V otázce č. 9 „Co je pro advokáta v roli ustanoveného obhájce nejobtížnější“ se projevila největší variabilita odpovědí – přes ztotožnění se s klientem, zachovat profesionalitu až po obraz v očích veřejnosti. Příklady odpovědí na tuto otázku jsou uvedeny níže:

- *obhajovat lidi, o které by si jinak neopřel ani kolo, neboť nesouhlasím s jejich postoji a životními názory,*
- *ztotožnit se s případem a klientem, který a kterého jsem si dobrovolně nezvolil,*
- *zůstat nad věcí,*
- *pokud je klient obtížný a leze na nervy, je těžké zachovat profesionální chování,*
- *uživit se takovou agendou,*
- *najít si cestu ke klientovi a pokusit se najít společnou řeč,*
- *vysvětlovat lidem, že to, že obhajuje vraha neznamená, že sám je vrah, nebo že vraždy schvaluje,*

- oprostít se od vlastních pocitů,
- komunikace s klientem,
- pochopit a vyhodnotit motiv páchání trestné činnosti,
- přenést se přes myšlenku, že má práce (právě zejména při obhajobě ex offio) nemá vždy smysl a umět pro klienta udělat vše v mezích zákona i v situaci, kdy klient není ochoten spolupracovat,
- velká časová náročnost,
- špatně se lze s klienty identifikovat,
- uvěřit obviněnému,
- přesvědčit klienta, aby svému advokátovi důvěřoval,
- udržet si odstup od klienta i tehdy, jde-li o obzvlášť ošklivý trestný čin,
- někdy se "smířit" s tím, koho obhájí,
- oddělit od sebe soukromé a zákonné postoje,
- nebrat si kauzy osobně.

Různorodé byly i odpovědi na otázku č. 15 týkající se nejobtížnějšího rozhodnutí v dosavadní profesní praxi. Pro ilustraci zde uvádím příklady některých odpovědí:

- obhajovat pedofila - nevadil mi jeho čin, ale jeho přístup k němu,
- být tvrdá na údajnou oběť znásilnění, která si to ale vymyslela,
- vzdát se zastupování případu blízké osoby,
- setrvání či změna zaměstnání,
- když jsem unavená od soudu (pro nespravedlnost z nějakého případu) začít se hned smát na dalšího klienta a hodit nespravedlivou prohru za hlavu,
- účastnit se hlavního líčení, při němž bylo vyslýcháno desetileté děvče, poškozené trestným činem týrání svěřené osoby, z jehož spáchání byl obžalován můj klient, a hájit v takové situaci jeho zájmy,
- přemýšlet, jaký dopad bude mít rozhodnutí soudu do jejich života,
- přijmout nespravedlnost,
- nejobtížnější jsou pro mne případy s dětmi,
- nejobtížnější jsou případy, které na Vás působí citově - nejde ani tak o rozhodnutí, ale spíše o pocit bezmoci,
- někdy je obtížné udržet vyváženost mezi soucitem a tvrdostí (schopností vyvíjet na povinné[♦] účastní tlak),

♦ povinný = ten, jemuž soud uložil povinnost (např. zaplatit) – pozn. autorky

- první obhajoba,
- lhaní klienta, jeho rodiny,
- vnější tlaky.

Téměř třetina respondentů by, dle svých slov, nikdy neodmítla zastupovat jakéhokoliv klienta (Dotazník osobní historie a hodnot – otázka č. 10), pokud by to nebylo v rozporu se stavovskými předpisy. To na jednu stranu může ukazovat na jejich vysokou profesionalitu, avšak může to být i silně frustrující či jejich výkon může značně kolísat vzhledem k jejich motivaci a zainteresovanosti v konkrétním případě. Někteří respondenti by klienta odmítli zastupovat například v případě, že by nezískali jeho důvěru, někteří připouští i osobní důvody pro nepřijetí kauzy či platební neschopnost klienta.

6.2.7 Motivace k výkonu

(Dotazník osobní historie zájmů – otázky č. 14, 18)

Polovina respondentů uvedla, že na jejich motivaci nemá vliv, zda pracují na případu, který si sami zvolili, či jsou-li v roli ustanoveného obhájce. Skoro celá druhá polovina preferuje, pokud si klienta může zvolit sama. Argumenty, proč je takováto kauza motivuje více, jsou například následující:

- *zajímavost případu nebo odměny za zastupování,*
- *mohu si vybrat i komplikovanější případ,*
- *v tomto případě (klienta si volím sám – pozn. autorky) je přístup klienta ke mně vstřícnější,*
- *obhajoba ex offio je zpravidla profesně a zejména ekonomicky nezajímavá,*
- *ustanovený obhájce ve většině případů dostane kauzu, ve které má mnohem méně možností, jak ovlivnit její průběh a výsledek, mnohem častěji se jedná o "ztracený případ",*
- *klient má větší zájem na tom, jak kauza dopadne, pokud si ještě musí platit advokáta.*

Pouze jeden respondent uvedl, že preferuje případy ustanovené obhajoby. Zde se nabízí otázka, zda menší motivace advokátů v případech nutné obhajoby nemůže mít vliv na kvalitu odvedeného výkonu.

Většina respondentů (15) vidí cíl své práce (Dotazník osobní historie a zájmů – otázka č. 18) v tom, dosáhnout pro klienta co nejnižšího, případně

žádného, trestu a to vždy a za všech okolností. Čtvrtina si pak klade za cíl dosažení co nejpriměřenějšího trestu. Zde vidím rozpor s nejčastěji uváděnými hodnotami, které by, dle vyjádření respondentů, měl mít úspěšný advokát působící v oblasti trestního práva. Uváděné hodnoty jako spravedlnost, čestnost a poctivost se, podle mého názoru, neslučují se snahou o dosažení co nejnižšího trestu za všech okolností, nezávisle na skutkové podstatě a ne/prokázání trestného činu.

6.2.8 Sebecharakteristika

(Dotazník osobní historie zájmů – otázky č. 16, 17)

Respondenti si nejčastěji připisovali následující charakteristiky:

Charakteristika	četnost
přátelský	6
puntičkář, precizní, svědomitý	4
pracovitý	4
pečlivý	3
poctivý, čestný	3
spravedlivý, férový	3
přímý, upřímný	3
společenský, komunikativní	3
vtipný, veselý, zábavný	3
cílevědomý, důsledný	2
tolerantní	2
ctižádostivý, ambiciózní	2
chytrý	2
pomáhající, nápomocný	2
arogantní	2

Dále také nechyběly charakteristiky jako bláznivý, hodný, rezolutní, ohleduplný, vyrovnaný, inspirující, naslouchající, systematický, rázný či lidský.

Na otázku č. 17 „Čeho si ve svém životě ceníte natolik, že byste se toho nikdy nevzdal/a?“ odpověděla více než třetina respondentů – zdraví. Třetina pak také uvedla rodinu, pět respondentů by se nevzdalo přátel a blízkých lidí a tři respondenti uvedli svobodu. Mezi ojedinělé, avšak zajímavé odpovědi patří např. domácí mazlíček, knihy, víra, cestování či nezávislost. Vysoká preferenze zdraví odpovídá i výsledkům RVS, kde této

hodnotě respondenti přisoudili jedno z nejvyšších míst a to bez ohledu na pohlaví. O výsledcích RVS bude více řečeno v následující kapitole.

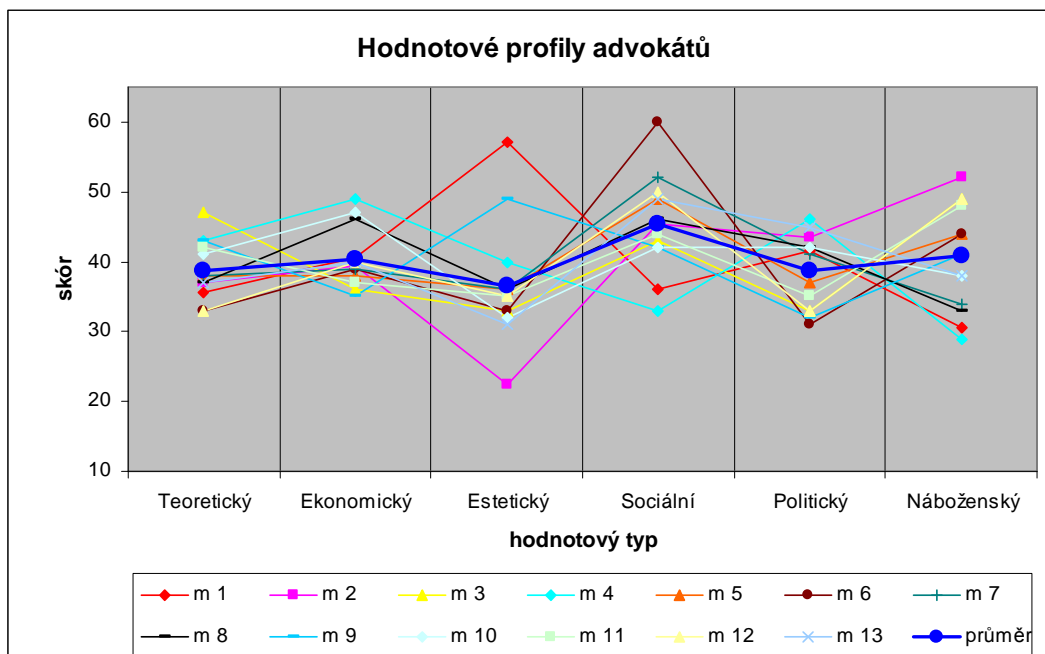
6.3 Kvantitativní část výzkumu – analýza SV a RVS

6.3.1 Interpretace SV

Tento dotazník používá rozdílné normy pro muže a ženy a proto jsou i data z tohoto výzkumu interpretována vždy samostatně pro advokáty a advokátky. Zpracování dat získané metodou SV bylo provedeno v několika krocích. Prioritní bylo zjistit základní charakteristiky hodnotových profilů advokátů a advokátek dosažených v tomto dotazníku. To nejlépe charakterizují následující grafy a údaje popisné statistiky:

Advokáti (n=13)

Graf 2: Hodnotové profily SV advokátů

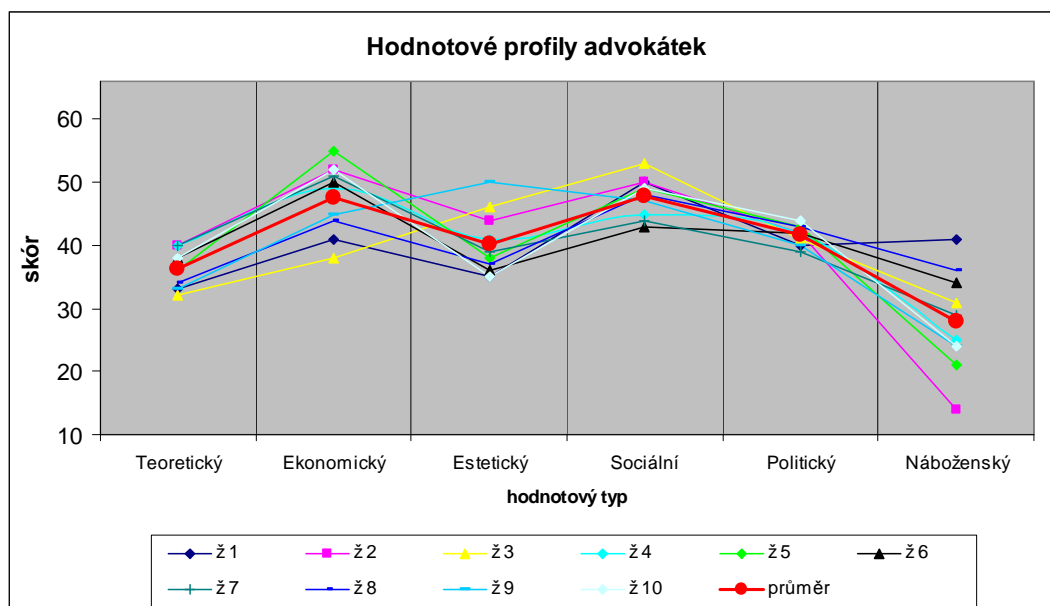

	Teoretický t.	Ekonomický t.	Estetický t.	Sociální t.	Politický t.	Náboženský t.
průměr	38,8	40,5	36,6	45,5	38,6	40,7
směrodatná odchylka	4,0	4,1	8,2	6,7	5,1	7,3
min	33	35	22,5	33	31	29
max	47	49	57	60	46	52
median	38	39,5	35	45,5	41	41
modus	37	39	36	49	33	49

Relativně symetrické rozložení skóre charakterizované blízkou hodnotou průměru a mediánu mají u advokátů následující hodnotové typy: teoretický, ekonomický, estetický a náboženský. U politického hodnotového typu je rozdíl mezi hodnotou mediánu a průměru výraznější.

Advokátky (n=10)

Graf 3: Hodnotové profily SV u advokátek

	Teoretický t.	Ekonomický t.	Estetický t.	Sociální t.	Politický t.	Náboženský t.
průměr	36,4	47,7	40,1	47,8	41,6	27,9
směrodatná odchylka	3,0	5,2	4,8	2,9	1,5	7,5
min	32	38	35	43	39	14
max	40	55	50	53	44	41
median	37	49,5	38,5	48,5	42	27
modus	40	52	35	50	42	24

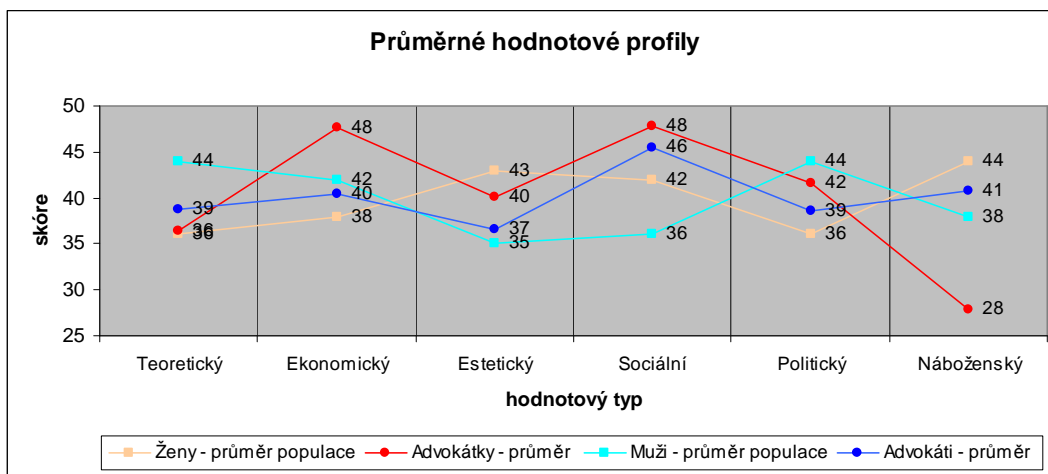
Relativně symetrické rozložení mají u advokátek hodnotové typy teoretický, sociální, politický a náboženský. U ostatních hodnotových typů je rozdíl mezi hodnotou mediánu a průměru výraznější.

Údaje obou souborů ukazují na většinou menší směrodatné odchylky advokátek u jednotlivých hodnotových typů, což znamená, že rozptyl jejich skóre je většinou menší než u advokátů. Kromě větší konzistence odpovědí to však může být způsobeno i menším počtem respondentek oproti respondentům.

6.3.1.1 Porovnání s běžnou populací

Pokud data advokátů a advokátek porovnáme s daty průměrné populace¹⁰⁶, zjistíme, že se liší v řadě znaků. Obecně menší směrodatné odchylky a tudíž i rozptyly skóre advokátů/tek oproti originálu SV mohou být způsobeny nejen větší konzistencí odpovědí, ale i menším počtem respondentů. Výrazné je porovnání průměrných skóre hodnotových profilů advokátů/tek a běžné populace. Rozdílnosti dobře ukazuje následující graf:

Graf 4: Průměrné hodnoty skóre v SV

Graf naznačuje, že některé rozdíly mezi průměrnými profily populace a advokátů/tek jsou velmi výrazné. Shoda průměrných hodnot advokátů/tek s průměrem populace (předpokládáme zde symetrické rozložení) byla testována pomocí jednovýběrového Wilcoxonova testu. Nulová hypotéza předpokládá, že rozložení průměrných hodnot jednotlivých hodnotových typů populace a advokátů/tek jsou stejná. Výsledkem analýzy dat v programu SPSS je následující tabulka uvádějící Z hodnoty a dosažené hladiny významnosti dvoustranného Wilcoxonova testu (p).

¹⁰⁶ Allport, G.W, Vernon, P.E., Lindzey, G.: Study of values, third edition (Manual). Boston, Houghton Mifflin company 1960, str. 12 - 13

Tabulka 13: Statistický výstup z jednovýběrového Wilcoxonova neparametrického testu¹⁰⁷

průměr muži - HS advokáti			průměr ženy – HS advokátky		
typ	Z	p (dvoustranný test)	typ	Z	p (dvoustranný test)
Teoretický	-2,872	0,004	Teoretický	-0,480	0,631
Ekonomický	-1,120	0,263	Ekonomický	-2,668	0,008
Estetický	-0,178	0,859	Estetický	-1,633	0,102
Sociální	-2,983	0,003	Sociální	-2,807	0,005
Politický	-2,765	0,006	Politický	-2,814	0,005
Náboženský	-1,335	0,182	Náboženský	-2,805	0,005

V tabulce jsou zvýrazněny ty hodnoty, které jsou signifikantní na hladině významnosti 0,01. V těchto případech tedy můžeme na stanovené hladině významnosti zamítnout nulovou hypotézu o totožnosti průměrů hodnotových typů u běžné populace a advokátů/tek. Skupinu advokátů tedy můžeme popsat následovně:

- Průměrné hodnoty skóre advokátů u teoretického hodnotového typu se statisticky významně liší (jsou nižší) oproti průměrným hodnotám skóre mužské populace u tohoto hodnotového typu.
- Průměrné hodnoty skóre advokátů u sociálního hodnotového typu se statisticky významně liší (jsou vyšší) oproti průměrným hodnotám skóre mužské populace u tohoto hodnotového typu.
- Průměrné hodnoty skóre advokátů u politického hodnotového typu se statisticky významně liší (jsou nižší) oproti průměrným skóre mužské populace u tohoto hodnotového typu.

U ostatních hodnotových typů advokátů (ekonomického, estetického a náboženského) nemůžeme nulovou hypotézu zamítnout, tudíž u nich na stanovené hladině významnosti nemůžeme mluvit o významném rozdílu oproti běžné populaci mužů.

Skupinu advokátek můžeme na stanovené hladině významnosti charakterizovat takto:

- Průměrné hodnoty skóre advokátek se u ekonomického hodnotového typu statisticky významně liší (jsou vyšší) oproti průměrným skóre ženské populace u tohoto hodnotového typu.

¹⁰⁷ výběr části dat, kompletní výstup je přiložen v příloze č. 4

- Průměrné hodnoty skóre advokátek se u sociálního hodnotového typu statisticky významně liší (jsou vyšší) oproti průměrným skóre ženské populace u tohoto hodnotového typu.
- Průměrné hodnoty skóre advokátek se u politického hodnotového typu statisticky významně liší (jsou vyšší) oproti průměrným skóre ženské populace u tohoto hodnotového typu.
- Průměrné hodnoty skóre advokátek se u náboženského hodnotového typu statisticky významně liší (jsou nižší) oproti průměrným skóre ženské populace u tohoto hodnotového typu.

U ostatních hodnotových typů advokátek (teoretického a estetického) nemůžeme nulovou hypotézu zamítnout, tudíž u nich nemůžeme mluvit o významném rozdílu oproti populaci žen.

Z výše uvedeného grafu 4 můžeme usuzovat, že průměrné hodnoty teoretického, sociálního a politického hodnotového profilu advokátů má spíše charakteristiky „ženského“ profilu, zatímco průměrné hodnoty advokátek v ekonomickém, politickém a náboženském hodnotovém typu mají spíše podobu „mužského“ profilu.

U advokátek je velmi zajímavá průměrná hodnota ekonomického typu (který je součástí typické mužské hodnotové triády), která je dokonce vyšší než průměrná hodnota tohoto hodnotového typu v populaci mužů. Stejně tak ačkoliv je v typické hodnotové triádě žen (na rozdíl od mužů) typ náboženský, advokátky vykazují velice nízké průměrné hodnoty v této oblasti. Ty jsou dokonce nižší než průměrné hodnoty tohoto typu u populace mužů. Za pozornost stojí i to, že advokátky průměrně skórují v ekonomickém a sociálním hodnotovém typu stejně vysoko – stejnou a nejvyšší váhu by tedy v jejich životě měla mít hodnota užitečnosti a lásky k lidem, což v praxi může být někdy obtížně slučitelné (zejména pak v případě nutné obhajoby). Typická hodnotová triáda advokátek sociálně-ekonomicko-politická je tedy výrazně odlišná od hodnotové triády populace žen, která má podobu esteticko-sociálně-náboženskou.

U advokátů nepozorujeme až natolik výrazné „přesmyknutí“ hodnotových typů oproti běžné populaci, jako je tomu u advokátek. Jedinou změnu oproti typické mužské hodnotové triádě nalezneme u advokátů v sociálním hodnotovém typu. Zatímco pro muže není tento hodnotový typ charakteristický, u advokátů dokonce převyšuje průměrné hodnoty

populace žen. Naopak je u advokátů potlačen politický typ, který je pro populaci mužů charakteristický. I tak však advokáti vykazují vyšší průměrné skóre v tomto hodnotovém typu než ženy, což alespoň částečně koresponduje s charakteristikou rozdílnosti hodnotových typů mezi pohlavími. Celkově je tedy hodnotová triáda advokátů sociálně-ekonomicko-teoretická, zatímco populace mužů má tuto triádu politicko-ekonomicko-teoretickou.

Společnou charakteristikou advokátů i advokátek je jednoznačně vysoké skórování v sociálním hodnotovém typu, a to opravdu výrazně oproti běžné populaci. Na základě těchto údajů můžeme formulovat hypotézu, že jedním z hlavních motivačních faktorů pro výkon profese advokátů/tek je právě silné sociální cítění a vztah k lidem. Tuto hypotézu podporují i některé závěry z kvalitativního výzkumu (viz výše). Tato hypotéza by měla být předmětem dalšího výzkumu na reprezentativním vzorku populace advokátů působících v oblasti trestního práva.

6.3.1.2 Porovnání rozdílů mezi pohlavím

Dalším krokem bylo zjistit, zda mezi skupinou advokátů a advokátek můžeme najít statisticky významné rozdíly v průměrných hodnotách skóre u jednotlivých hodnotových typů. Za tímto účelem byla data analyzována neparametrickým Mann-Whitneyho testem pro 2 nezávislé výběry v SPSS. Nulová hypotéza v tomto případě předpokládá, že rozložení hrubých skóre pro jednotlivé hodnotové typy je u advokátů i advokátek stejné. Výsledky analýzy jsou popsány v tabulce 14, uvádějící Z hodnoty a dosažené hladiny významnosti dvoustranného Mann-Whitneyho testu (p).

Tabulka 14: Statistický výstup z Mann-Whitneyho neparametrického testu¹⁰⁸

typ	teoretický	ekonomický	estetický	sociální	politický	náboženský
Z	-1,249	-2,856	-1,901	-1,121	-1,092	-3,013
p (dvoustranný test)	0,212	0,004	0,057	0,262	0,275	0,003

Na zvolené hladině významnosti 0,01 můžeme zamítnout nulovou hypotézu o stejném rozložení skóre v ekonomickém a náboženském

¹⁰⁸ výběr části dat, kompletní výstup je přiložen v příloze č. 5

hodnotovém typu u advokátů a advokátek. Ostatní nulové hypotézy nemůžeme na této hladině významnosti zamítnout.

U obou těchto hodnotových typů platí, že srovnání průměrných hodnot dosažených advokáty a advokátkami je zcela opačné od porovnání skóre populací mužů a žen. Zatímco ženy oproti mužům výše skórují v náboženském a níže pak v ekonomickém typu, u advokátů a advokátek je tomu naopak. Advokátky skórují oproti advokátům níže v náboženském a výše v ekonomickém hodnotovém typu.

6.3.1.3 Tvorba norem pro advokáty a advokátky

Jelikož byla přijata hypotéza předpokládající, že průměrné hodnoty skóre advokátů a advokátek se u některých hodnotových typů liší oproti průměrným skóre populace, je třeba vytvořit pro advokáty/tky i nové normy. Jelikož byly současně přijaty i alternativní hypotézy o rozdílnosti rozložení skóre u některých hodnotových typů mezi advokáty a advokátkami, je nutné stanovit samostatné normy pro advokáty a advokátky zvlášť.

Stanovení norem proběhlo na základě lineární transformace ve tvaru:

$$\text{standardizovaný údaj} = \frac{\text{hrubý skór} - \text{průměr}}{\text{směrodatná odchylka}}$$

Pro lepší orientaci ve výsledcích a pro jejich pružnější interpretaci byla následně data převedena na STENy (5,5;2). Výsledné stenové normy jsou uvedeny v tabulce 15 a 16. Spolu s normami byl vytvořen i záznamový list, který umožňuje grafické znázornění hodnotového profilu respondenta a jeho porovnání s jinými probandy. Záznamový list je přiložen v příloze č. 6.

Tabulka 15: Stenové normy SV pro advokáty

ADVOKÁTI		HS/STEN								
typ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Teoretický	-30	31	32 - 33	34	35 - 36	37	38 - 39	40	41 - 42	43-
Ekonomický	-32	33 - 34	35 - 36	37 - 38	39 - 40	41 - 42	43 - 44	45 - 46	47 - 48	49-
Estetický	-20	21 - 24	25 - 28	29 - 32	33 - 36	37 - 40	41 - 44	45 - 48	49 - 52	53-
Sociální	-32	33 - 35	36 - 38	39 - 42	43 - 45	46 - 48	49 - 52	53 - 55	56 - 58	59-
Politický	-28	39 - 30	31 - 33	34 - 36	37 - 38	39 - 41	42 - 43	44 - 46	47 - 48	49-
Náboženský	-26	27 - 29	30 - 33	34 - 39	38 - 40	41 - 44	45 - 48	49 - 51	52 - 55	56-

Tabulka 16: Stenové normy SV pro advokáty

ADVOKÁTKY

HS/STEN

typ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Teoretický	-30	31	32 - 33	34	35 - 36	37	38 - 39	40	41 - 42	43-
Ekonomický	-37	38 - 39	40 - 42	43 - 45	46 - 47	48 - 52	51 - 52	53 - 55	56 - 58	59-
Estetický	-30	31 - 32	33 - 35	36 - 37	38 - 40	41 - 42	43 - 44	45 - 46	47 - 48	49-
Sociální	-41	42 - 43	44	45 - 46	47	48 - 49	50	51 - 52	53	54-
Politický	-38	39	40		41	42	43		44	45-
Náboženský	-12	13 - 16	17 - 20	21 - 24	25 - 27	28 - 31	32 - 35	36 - 39	40 - 42	43-

6.3.2 Interpretace RVS

Výsledkem metody RVS jsou pořadová data – pořadí preferovaných terminálních a instrumentálních hodnot. K této metodě neexistují normy, avšak výstupní data můžeme využít například pro vzájemné porovnání skupin, vytipování clusterů (ať už synegetických či antagonistických) či pro porovnání (korelaci) s výstupy z jiných metod. Tento dotazník může sloužit i jako doplněk k jiným metodám zaměřeným na hodnoty.

6.3.2.1 Popisná statistika dat, konzistence odpovědí

Data z RVS byla napřed vyhodnocena běžnou popisnou statistikou - společně bez rozlišení pohlaví a také v závislosti na pohlaví. Výsledky shrnuje tabulka v příloze č. 7. Nejzajímavější informace nám může přinést sledování průměrného pořadí jednotlivých hodnot a také velikosti směrodatných odchylek.

Pokud průměry jednotlivých hodnot přepočítáme na pořadí tak, jak to ukazuje tabulka v příloze č. 8, zjistíme mezi pěti nejvíce a pěti nejméně preferovanými hodnotami (jak terminálními tak i instrumentálními) jistou shodu. U **terminálních hodnot** je vždy mezi prvními pěti nejvíce preferovanými hodnotami „zdraví“, „zabezpečení rodiny“ a „pravé přátelství“ a to bez ohledu na pohlaví. Mezi poslední pětici v preferenci terminálních hodnot pak vždy stojí „svět plný krásy“, „vykoupení“ a „národní bezpečnost“. U **instrumentálních hodnot** tuto shodu najdeme také – v nejvíce preferované pětici je vždy „zodpovědný“, „čestný“, „loajální“ a naopak mezi nejméně preferovanou pětici najdeme hodnoty „vynalézavý“, „sebeukázněný“, „poslušný“ a „čistý“.

Najdeme zde i značný posun mezi pořadím jednotlivých terminálních i instrumentálních hodnot mezi advokáty a advokátkami. Vzniká tedy otázka, zda jsou některé tyto rozdíly statisticky významné. Tato otázka je řešena v oddílu 6.3.2.2.

Další otázkou je, zda je výsledné pořadí jednotlivých hodnot konzistentní z pohledu odpovědí respondentů. Tuto konzistenci nejlépe popíší směrodatné odchylky pořadí jednotlivých hodnot.

Nejmenší odchylky v celkovém porovnání (bez rozdílu pohlaví) vykazují terminální hodnoty „zabezpečení rodiny“ (1,4), „zdraví“ (1,5) a „pravé přátelství“ (1,9). U instrumentálních hodnot, jejichž pořadí bylo vyhodnocováno bez rozdílu pohlaví se vyskytla směrodatná odchylka vždy větší než 3,5, což ukazuje na nízkou konzistenci odpovědí. Menší odchylky vykazuje pořadí hodnot sestavených zvlášť pro advokáty a advokátky. To naznačuje, že výsledky RVS je lepší interpretovat samostatně pro obě pohlaví.

V porovnání výsledků advokátů a advokátek je konzistentnější pořadí hodnot advokátek. To může být však způsobeno i menším počtem respondentek oproti respondentům.

Advokáti i advokátky shodně vykazují větší konzistenci odpovědí u terminálních hodnot, instrumentální hodnoty mají odchylky obecně vyšší. Nejmenší odchylky (sm. odchylka >2) z terminálních hodnot vykazují u advokátů i advokátek hodnoty „zabezpečení rodiny“, „pravé přátelství“ a „zdraví“, tedy ty, které se ve výsledném pořadí umístili v první pětici či těsně pod ní. Advokátky však mají výrazně vyšší konzistenci těchto umístění. Názorně to ukazuje tabulka 17, kde jsou uvedeny hodnoty s nejvyšší konzistencí pořadí u advokátů i advokátek.¹⁰⁹

Pořadí hodnot advokátek ukazuje dobrou konzistenci i u terminálních hodnot, které spadají mezi poslední pětici preferovaných – „rovnost“, „světový mír“ a „národní bezpečnost“. Advokáti takovou konzistenci ve svých odpovědích nevykazují.

¹⁰⁹ Kompletní tabulka směrodatných odchylek je uvedena v příloze č.9

Tabulka 17: Směrodatné odchylky (> 2) pořadí RVS u advokátů a advokátek

Terminální hodnoty	průměr advokáti	sm.odchylka advokáti
Zabezpečení rodiny	3,6	1,4
Pravé přátelství	6,9	1,5
Zdraví	2,1	1,9

Instrumentální hodnoty	průměr advokáti	sm.odchylka advokáti
Milující	2,7	1,4

Terminální hodnoty	průměr advokátky	sm.odchylka advokátky
Zdraví	1,2	0,4
Zabezpečení rodiny	2,1	0,7
Národní bezpečnost	16,7	1,1
Pravé přátelství	4,5	1,4
Rovnost	14,2	1,6
Vzrušující život	9,6	1,6
Sebeúcta	5,1	1,7
Světový mír	15,7	1,9
Instrumentální hodnoty	průměr advokátky	sm. dchylka advokátky
Logický	15,5	1,6
Odvážný	6,1	1,8

Dalším zajímavým srovnáním je porovnání konzistence odpovědí advokátů a advokátek u terminální hodnoty „vzrušující život“ a u instrumentální hodnoty „milující“ (v tabulce jsou tyto hodnoty zvýrazněny modře). U těchto hodnot se projevil výrazný rozdíl v konzistenci odpovědí v závislosti na pohlaví. Hodnota „vzrušující život“ má průměrné pořadí u obou skupin respondentů mezi 9 a 10, u advokátek dosahuje její odchylka pouhých 1,6, u mužů je pak tato odchylka 5,4. Podobný výrazný rozdíl se objevuje i u instrumentální hodnoty „milující“ – zatímco advokáti zde vykazují dobrou konzistenci (odchylka 1,4), u advokátek je má tato hodnota zdaleka nejvyšší odchylku ze všech (odchylka 5,7). U této hodnoty je nápadný rozdíl i v průměrném pořadí – u advokátů patří hodnotě „milující“ první příčka celkového pořadí, u advokátek je až na rozmezí osmého a devátého místa. To opět ukazuje na potřebu samostatné interpretace výsledků pro advokáty a advokátky.

6.3.2.2 Rozdíl v pořadí hodnot mezi pohlavím

Na základě výše uvedených argumentů bylo nutné zjistit, zda existují významné rozdíly v preferencích hodnot mezi advokáty a advokátkami, či zda může být celý soubor interpretován bez rozdílu na pohlaví.

K tomuto účelu byla pořadová data analyzována neparametrickým Mann-Whitneyho testem pro 2 nezávislé výběry v SPSS. Nulové hypotézy předpokládají, že pořadí instrumentálních a terminálních hodnot je u advokátů i advokátek stejné. Výsledkem analýzy je tabulka, uvádějící Z hodnoty a dosažené hladiny významnosti dvoustranného Mann-Whitneyho testu (p), přiložená v příloze č. 10. Níže (tabulka 18) jsou pak uvedeny ty hodnoty, u kterých byla na stanovené hladině významnosti 0,05 prokázána rozdílnost pořadí mezi pohlavím a tudíž u nich byla zamítnuta nulová hypotéza.

Na zvolené hladině významnosti 0,01 můžeme vzorek popsat takto:

- Existuje signifikantní rozdíl mezi advokáty a advokátkami v preferenci terminálních hodnot „pravé přátelství“, „sebeúcta“ a „svoboda“.
- Existuje signifikantní rozdíl mezi advokáty a advokátkami v preferenci instrumentálních hodnot „ambiciózní“, „milující“ a „nezávislý“.

Těmito závěry byla potvrzena nutnost interpretovat pořadí hodnot advokátů a advokátek samostatně.

Tabulka 18: Statisticky významné rozdíly (na hladině významnosti 0,05) v pořadí hodnot RVS mezi pohlavím

Terminální hodnoty	Z	p (dvoustranný test)
pocit dosažených výsledků	-2,136	0,033
pohodlný život	-2,432	0,015
pravé přátelství	-2,941	0,003
radost	-2,263	0,024
sebeúcta	-3,748	0,000
světový mír	-2,067	0,039
svoboda	-3,175	0,002
zabezpečení rodiny	-2,344	0,019
Instrumentální hodnoty	Z	p (dvoustranný test)
ambiciozni	-3,004	0,003
logicky	-2,178	0,029
milující	-2,945	0,003
nezávislý	-2,806	0,005

6.3.2.3 Hodnotové korelace

V teoretické části této práce bylo nastíněno, že hodnoty neexistují jenom jako samostatné jednotky, ale že se vyskytují i v určitých seskupeních, hodnotových orientacích a clusterech. Hodnoty v nich mohou vzájemně korelovat pozitivně, či negativně.

Pokud by existovaly takovéto vztahy i mezi terminálními a instrumentálními hodnotami, mohl by být dotazník RVS upraven tak, aby se snížila jeho časová náročnost. Informační výtěžnost dotazníku by však měla být relativně zachována.

Na analýzu vzájemných vztahů instrumentálních a terminálních hodnot byla použita korelační metoda pro pořadová data – Spearmanův koeficient korelace. Kompletní výsledky jsou uvedeny v příloze č. 11.

Dvoustranným testem byly zjištěny významné korelace na stanovené hladině významnosti 0,05 i 0,01. Z preference určitých terminálních hodnot bychom tedy mohli usuzovat i na preference hodnot instrumentálních. Pokud bychom chtěli metodu RVS použít pro screening, u kterého je předpokladem mimo jiné i menší časová náročnost, mohli bychom administrovat pouze jednu část dotazníku. Proband by seřadil pouze terminální či jenom instrumentální hodnoty. Preference v druhé skupině hodnot bychom mohli odvodit z korelačních tabulek pro příslušnou hodnotu.

Korelační tabulky by mohly mít například následující podobu (viz. tabulka 19) a měly by být rozdílné pro advokáty i advokátky. V některých případech by bylo možné využít i korelační tabulku bez rozdílu pohlaví.

Korelační tabulka obsahuje korelační koeficienty včetně hladiny významnosti. Pro lepší přehlednost jsou zde barevně odlišeny pozitivní a negativní korelace. Administrátor by si mohl vybrat, které koeficienty korelace využije (na jaké hladině významnosti) v závislosti na účelu zadávání dotazníku.

Tento screeningový způsob použití dotazníku RVS je však nutno ověřit na reprezentativním vzorku. Jak ale vyplývá ze zkušeností s administrací tohoto dotazníku, zkrácená doba administrace by byla výrazným pozitivem i za cenu ztráty některých údajů.

Tabulka 19: Návrh korelační tabulky RVS – advokáti

		ambiciózní	intelektuální	loajální	logický	milující	nápomocný	nezávislý	odvážný	poslušný	sebekázněný	shovívavý	schopný	slušný	tolerantní	vynalézavý	zodpovědný
moudrost	Corr. coeff.						0,680							-0,807			
	Sig.(2-tld)						0,031							0,005			
národní bezpečnost	Corr. coeff.											0,820					
	Sig.(2-tld)											0,002					
pocit dosažených výsledků	Corr. coeff.										0,779			0,643			
	Sig.(2-tld)										0,008			0,045			
pohodlný život	Corr. coeff.															0,742	
	Sig.(2-tld)															0,006	
pravé přátelství	Corr. coeff.											0,631					
	Sig.(2-tld)											0,038					
radost	Corr. coeff.	0,657															0,814
	Sig.(2-tld)	0,028															0,001
rovnost	Corr. coeff.	0,919															0,716
	Sig.(2-tld)	0,000															0,030
sebeúcta	Corr. coeff.											-0,879	0,647				
	Sig.(2-tld)											0,000	0,032				
společenské uznání	Corr. coeff.			0,816	0,701			0,646					0,835				
	Sig.(2-tld)			0,004	0,016			0,043					0,001				
svět plný krásy	Corr. coeff.							0,765							-0,617		
	Sig.(2-tld)							0,010							0,043		
svoboda	Corr. coeff.				0,605											-0,728	
	Sig.(2-tld)				0,049											0,007	
vnitřní harmonie	Corr. coeff.	0,884	-0,812						0,640	-0,826							
	Sig.(2-tld)	0,000	0,004						0,034	0,002							
vykoupení	Corr. coeff.					0,742											
	Sig.(2-tld)					0,006											
vyspělá láska	Corr. coeff.			-0,779		0,290			0,789								
	Sig.(2-tld)			0,005		0,388			0,004								
vzrušující život	Corr. coeff.									-0,741							
	Sig.(2-tld)									0,009							
zabezpečení rodiny	Corr. coeff.											0,700					
	Sig.(2-tld)											0,008					

7 Diskuse

Nejvíce problematická je na celé praktické části velikost výzkumného vzorku. Bohužel však celková návratnost nešla ovlivnit a je možná z velké části ovlivněna časovou zaneprázdněností respondentů, jimž byl dotazník určen (alespoň to vyplynulo z rozhovorů s respondenty). Napříště bych proto volila jiné metody (či jejich krácené verze), jejichž administrace zabere probandům méně času.

Celkový počet $n=23$ pro kvantitativní část výzkumu je příliš malý na to, aby z něj mohly být vyvozovány obecné závěry. Pro nastínění metodiky výzkumu hodnot advokátů/tek je však dostačující, stejně jako pro prezentování použitelných statistických postupů. Stejně tak ho považuji za dostatečný v případě kvantitativního výzkumu, který měl v tomto případě sloužit jako sonda.

Malou návratností dotazníků byly ovlivněny i metody výběru výzkumného vzorku. Ačkoliv původně byla použita metoda náhodného výběru advokátních kanceláří, která zaručuje větší reprezentativnost, kvůli malé návratnosti bylo nutné přikročit k alternativnímu kroku. Byla použita i metoda snow ball používaná zejména pro kvalitativní výzkum, která sice snížila reprezentativnost vzorku, ale zajistila vyšší návratnost. Tento krok byl krajním řešením, protože na tak malém vzorku respondentů, který byl k dispozici po oslovení náhodného výběru, by nebylo možné ani demonstrovat výše zmiňované principy práce s daty. Díky většímu výzkumnému vzorku, i když ne reprezentativnímu, bylo možno nastínit některé hypotézy, které mohou být základem dalších navazujících studií. Pro výzkum tohoto typu – sondu, považuji velikost vzorku i metodu jeho výběru za přiměřené. Pokud však jde o doporučenou metodiku pro další výzkum zaměřený na testování zde nastíněných hypotéz, jednoznačně je třeba použít metodu náhodného výběru či testovat celou populaci.

V kvalitativní části byla u některých bodů zmíněná i jejich kvantifikace. Vzhledem k malému vzorku respondentů a obecným otázkám není možné provádět jejich statistickou analýzu, kvantifikace zde slouží pouze pro ilustraci. Případně by mohla sloužit jako základ pro hypotézy testované v dalších výzkumech.

K testování totožnosti průměrných hrubých skóre populace a advokátů/tek u metody SV byl z důvodu malého vzorku respondentů použit neparametrický jednovýběrový Wilcoxonův test. Pokud je však tato práce

návrhem obecné metodiky pro výzkum reprezentativního vzorku populace advokátů a advokátek, tak by se totožnost průměrných hrubých skóre populace a advokátů/tek (u $n > 30$ a normálního rozložení) měla ověřovat jednovýběrovým t-testem.

Ze stejného důvodu byl pro zjištění signifikantních rozdílů mezi advokáty a advokátkami v jednotlivých hodnotových typech u SV a v pořadí hodnot u RVS použit neparametrický Mann.-Whitneyho test pro 2 nezávislé výběry. Za předpokladu analýzy reprezentativního vzorku advokátů/tek (u $n > 30$ a normálního rozložení) by bylo opět nutné použít dvouvýběrový t-test.

Stanovení norem (za předpokladu normálního rozložení znaku v populaci) je nejvhodnější provádět McCullovou plošnou transformací včetně korekce na spojitost. Vzhledem k malému vzorku respondentů však byla pro tento výzkum použita lineární transformace, která lépe respektuje rozložení malého vzorku a tedy i jeho krajních hodnot.

Většina dat byla statisticky zpracována programem SPSS, za využití uvedených analytických metod. Výsledkem byly hladiny významnosti dvoustranného a někdy i jednostranného testu. Všechny výsledky v této práci byly interpretovány na hladinách významnosti dvoustranného testu, aby byla zachována jednotnost interpretace a porovnávání dat.

Ačkoliv byly nulové hypotézy přijímány či zamítány na hladině významnosti 0,01, většinou jsou v přiložených tabulkách uváděny i údaje k hladině významnosti 0,05. Sama totiž tuto hladinu významnosti považují už za dostatečně vysokou. Hladina významnosti 0,05 zde sloužila jednak jako pomocné kritérium, které už ukazuje na významné skutečnosti a také pro srovnání možné interpretace dat při rozšíření intervalu spolehlivosti.

V návrhu úpravy metody RVS byla nabídnuta možnost vycházející z korelace terminálních a instrumentálních hodnot. Přesnější a šířeji použitelné výsledky bychom však dostali použitím interkorelační analýzy terminálních a instrumentálních hodnot do clusterů. Získali bychom tak nejen informaci o vzájemné korelaci obou skupin hodnot, ale i o vnitřní korelaci hodnot v každé skupině. Použití takto získaných clusterů by bylo tedy informačně výtěžnější a jednotlivé clustery by bylo možné porovnávat například i s výstupy z jiných metod, jako je například hodnotový profil SV. V tomto výzkumu nebylo možné interkorelační analýzu použít z důvodu velmi malého počtu respondentů. Výsledné korelace by byly nízké nejen

kvůli malému počtu dat, ale také kvůli velkému počtu hodnot (36), které jsou vzájemně korelovány. Vzhledem k tomu, že výsledné korelace byly z výše uvedených důvodů nízké i u výzkumů, které pracovaly se vzorkem přes 1000 respondentů (viz Řehan, V., Cakirpaloglu, P.: Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. *Československá psychologie*, XLIV, 2000, 3, str. 202 – 215), u takto malého vzorku nebylo relevantní se o tuto analýzu pokoušet.

ZÁVĚR

V teoretické části jsem shrnula, dle mého názoru, to nejpodstatnější z oblasti motivace a hodnot. Hodnoty jsem se snažila prezentovat jakožto provázané systémy a clustery, nikoliv jako samostatně existující jednotky. Toto shrnutí by mělo být pevným teoretickým základem pro následující příklady z praxe ukazující na množství různých způsobů nahlížení na toto téma. Čtenář tedy může sám zhodnotit, který z rozdílných přístupů ke zkoumání hodnot je mu nejbližší. Teorie neopomíjí ani postavení hodnot vzhledem k ostatním motivačním složkám osobnosti či k vývoji osobnosti jako takové. Zároveň jsem se snažila zdůraznit, že hodnoty plní v osobnosti člověka i jiné než pouze motivační funkce.

Kromě teorie jsem se zaměřila také na stručný přehled existujících výzkumných a diagnostických metod hodnot a hodnotových orientací, včetně konkrétních příkladů jejich využití.

Za nezbytné jsem považovala nastínit i „advokátní minimum“. To umožní laikovi, který nepůsobí v oblasti práva, udělat si konkrétnější představu o činnostech advokátů působících v oblasti trestního práva a o prostředí, ve kterém vykonávají svou praxi. Oba zmíněné faktory jsou totiž pro tuto profesi typické a mohou se projevit ve specifikách osobnosti a hodnotách respondentů.

V praktické části jsem se pokusila navrhnout a předvést metodiku pro výzkum hodnot advokátů působících v oblasti trestního práva. Vzhledem k malému počtu respondentů nebylo možné použít metodiku zcela totožnou pro výzkum reprezentativního vzorku. V těch případech, kdy se metodiky rozcházely, byly popsány alternativy pro výzkum reprezentativního vzorku populace, které by měly být standardem pro plošný výzkum i praxi. Navržené změny v metodách výzkumu, konkrétně stanovení STENových norem pro SV (včetně vytvoření formuláře) a administrace pouze jedné ze skupiny hodnot RVS (terminální či instrumentální hodnoty), by mohly přispět k větší efektivnosti administrace. Zároveň by mohly zajistit i větší spolupráci méně motivovaných respondentů.

V úvodu bylo stanoveno několik výzkumných otázek a hypotéz, na které měly výsledky výzkumu odpovědět. Rekapitulace výzkumných otázek a z nich vyplývajících předběžných závěrů, které by bylo možné v případě navazujících výzkumů rozvinout do hypotéz, je následující:

1) Najdeme společné znaky v osobní historii respondentů, které mohly mít vliv na vývoj jejich hodnotových orientací a tak i na volbu současného povolání?

Odpovědí je formulace následujících předběžných závěrů:

- Volba studia právnické fakulty nebyla u advokátů/tek působících v oblasti trestního práva motivována prvotním zájmem o výkon této profese.
- U advokátů/tek působících v oblasti trestního práva převažuje extravertní zaměření.
- Většina advokátů/tek nemá v rodině profesní vzor.

2) Co advokáty působící v oblasti trestního práva vedlo k volbě studia práv a k oblasti trestního práva?

Odpovědí je formulace předběžného závěru:

- Advokáti/tky působící v oblasti trestního práva se rozhodli ke studiu práv na základě preference studia humanitního oboru.

Otázku volby trestního práva je nutné dále zkoumat. Na základě získaných dat nelze jednoznačně odpovědět ani formulovat hypotézy.

3) Jak tito advokáti vnímají svou roli v případě nutné obhajoby, jaká je jejich motivace k převzetí případu?

Odpovědí jsou příklady názorů respondentů v části 6.2.6 a 6.2.7 a také formulace následujícího dílčího závěru :

- Advokáti/tky, kteří si dobrovolně zvolili oblast trestního práva za svůj hlavní předmět profesního zájmu, jsou více motivováni k výkonu své praxe.

4) Co je kritériem pro souhlas se zastupováním klienta – koho by nikdy nezastupovali, za žádných okolností?

Odpovědí je formulace následujícího předběžného závěru:

- Většina advokátů/tek působících v oblasti trestního práva by klienta neodmítla nikdy.

Odpovědi na následující otázky nejlépe vystihují komentáře respondentů v částech 6.2.4, 6.2.6. a 6.2.8.

- Jak vidí respondenti charakteristiky úspěšného advokáta?
- Jaká vidí pozitiva ve své práci, co je motivuje k výkonu takového povolání? Co naopak jejich motivaci snižuje?
- Jak sami advokáti působící v oblasti trestního práva pohlíží na své vlastní hodnoty a jaké hodnoty předpokládají u úspěšných kolegů ze svého oboru?

8) Existují určité charakteristiky v hodnotových orientacích advokátů a advokátek působících v oblasti trestního práva, které jsou shodné pro většinu z nich.

- U advokátů i advokátek bylo potvrzeno nadprůměrně vysoké (oproti běžné populaci) skórování v sociálním hodnotovém typu.
- Zdraví je u advokátů i advokátek vysoce preferovanou hodnotou – podle subjektivních vyjádření v dotazníku osobní historie a zájmů i podle statisticky významných výsledků v RVS.
- Mezi pět nejvíce preferovaných terminálních hodnot u profese advokáta patří „zdraví“, „zabezpečení rodiny“ a „pravé přátelství“.
- Mezi pět nejméně preferovaných terminálních hodnot pro profesi advokáta patří „svět plný krásy“, „vykoupení“ a „národní bezpečnost“.
- Mezi pět nejvíce preferovaných instrumentálních hodnot u profese advokáta patří hodnoty „zodpovědný“, „čestný“, „loajální“.
- Mezi pět nejméně preferovaných instrumentálních hodnot pro profesi advokáta patří hodnoty „vynalézavý“, „sebeukázněný“, „poslušný“ a „čistý“.

Na základě získaných dat byla formulována i následující hypotéza:

- Hlavním motivačním faktorem pro výkon profese advokáta působícího v oblasti trestního práva je vztah k lidem a sociální hodnoty.

9) „Typický“ hodnotový profil advokátů působících v oblasti trestního práva se liší ve skupině mužů a žen.

- Byl potvrzen signifikantní rozdíl v rozložení skóre advokátů a advokátek v ekonomickém a náboženském hodnotovém typu.

- Existuje signifikantní rozdíl mezi advokáty a advokátkami v preferenci terminálních hodnot „pravé přátelství“, „sebeúcta“ a „svoboda“ a instrumentálních hodnot „ambiciózní“, „milující“ a „nezávislý“.
- Existuje signifikantní rozdíl mezi advokáty a advokátkami v pořadí preferencí některých hodnot v dotazníku RVS.

Na základě získaných dat byl formulován ještě následující předběžný závěr:

- Advokátky (jako skupina) vykazují konzistentnější výsledky v dotaznících hodnot než advokáti.

10) Typický hodnotový profil advokátů a advokátek působících v oblasti trestního práva je odlišný od „průměrného“ profilu populace.

- Byl prokázán signifikantní rozdíl hodnot skóre advokátů a mužské populace u teoretického, sociálního a politického hodnotového typu.
- Byl prokázán signifikantní rozdíl hodnot skóre advokátek a ženské populace u ekonomického, sociálního, politického a náboženského hodnotového typu
- Průměrné hodnoty skóre advokátů u politického hodnotového typu se signifikantně liší (jsou vyšší) oproti průměrným hodnotám tohoto typu u populace.
- Průměrné hodnoty skóre advokátů u náboženského hodnotového typu se signifikantně liší (jsou nižší) oproti průměrným hodnotám tohoto typu u populace.
- Hodnotová triáda advokátek sociálně-ekonomicko-politická je výrazně odlišná od hodnotové triády populace žen, která má podobu esteticko-sociálně-náboženskou.
- Hodnotová triáda advokátů je sociálně–ekonomicko-teoretická, zatímco populace mužů má typickou hodnotovou triádu politicko–ekonomicko–teoretickou.

Na základě získaných dat byly formulovány následující předběžné závěry:

- Hodnoty skóre u teoretického, sociálního a politického hodnotového typu advokátů má charakteristiky „ženského“ profilu populace.
- Hodnoty ekonomického, politického a náboženského hodnotovém typu advokátek mají podobu „mužského“ profilu.

11) Na základě odlišností v hodnotovém profilu advokátů a advokátek působících v oblasti trestního práva od běžné populace lze vytvořit nové normy u již stávajících a používaných metod výzkumu hodnot.

- Byl vytvořen návrh STENových norem pro advokáty i advokátky (viz část 6.3.1.3), včetně formuláře pro jejich záznam.

12) U hodnotových orientací advokátů můžeme usuzovat na tzv. „clustery“, tedy antagonistické a synergistické vazby mezi jednotlivými hodnotami.

- Vzhledem k malému počtu respondentů nebylo možné u RVS provést interkorelační analýzu. Místo toho byly navrženy korelační tabulky, které ukazují na pozitivní a negativní korelace terminálních a instrumentálních hodnot.

Dále byly na základě kvalitativního a kvantitativního výzkumu formulovány ještě tyto předběžné závěry:

- Advokáti, kteří si trestní právo za hlavní zájem svého profesního působení zvolili sami, subjektivně více cítí změnu ve svých postojích k lidem i v osobnostních charakteristikách, způsobenou vlivem jejich dosavadní praxe.
- Z preference určitých terminálních hodnot bychom mohli usuzovat i na preference hodnot instrumentálních (viz část 6.3.2.3)

Z průběhu administrace výzkumných metod, jejich zpracování i interpretace vyplývají následující doporučení pro případné navazující výzkumy advokátů působících v oblasti trestního práva.

Před samotným zahájením výzkumu bych respondentům více definovala pojem „hodnota“. Předpokládám, že odpovědi respondentů by se pak více shodovaly s psychologickým pojetím hodnot a terminologie obou stran by si byly více podobné.

Doporučila bych použít metodu, ve které se pracuje konkrétně s hodnotou „spravedlnost“. Skórování respondentů v této oblasti bych dále porovnávala se sebecharakteristikou advokátů. Advokáti i advokátky spravedlnost uváděli nejčastěji jako jednu z hlavních hodnot úspěšného advokáta. Většina advokátů se však v praxi, dle svého vyjádření, snaží o

co nejnižší trest a nikoliv o nejpřiměřenější. Příští výzkumnou otázkou by tedy mělo být postavení hodnoty spravedlnost v hodnotovém systému advokátů působících v oblasti trestního práva.

Také bych se více zaměřila na hodnoty „milující“ a „vzrušující život“, u kterých se v RVS objevil výrazný rozdíl v konzistenci odpovědí (a případně i v pořadí) v závislosti na pohlaví respondentů. Preference hodnoty „milující“ u advokátů (na rozdíl od advokátek) pro mne byla neočekávaná. Zajímavé výsledky by mohla přinést analýza toho, co si respondenti a respondentky pod hodnotami „milující“ a „vzrušující život“ představují. To by mohlo více napovědět o tak zásadním rozdílu v konzistenci jejich odpovědí a možná i o výrazném rozdílu v preferenci hodnoty „milující“.

PRAMENY A POUŽITÍ LITERATURA

Literatura:

- Allport, G.W , Vernon, P.E., Lindzey, G.: Study of values, third edition (Manual). Boston, Houghton Mifflin company 1960.
- Allport, G.W, Vernon, P.E., Lindzey, G.: Study of values, third edition (Test booklet). Boston, Houghton Mifflin company 1960.
- Allport, G.W.: The person in psychology. Boston, Beacon press 1968.
- Atkinson, R.L.: Psychologie. Praha, Portál 2003.
- Cakirpaloglu, P.: Psychologie hodnot. Praha, Votobia 2004.
- Eyer, L., Eyer, R.: Jak naučit děti hodnotám. Praha, Portál 2000.
- Frankl, V.E.: Člověk hledá smysl, úvod do logoterapie. Praha, Psychoanalytické nakladatelství 1994.
- Frankl, V.E.: Vůle ke smyslu, vybrané přednášky o logoterapii. Brno, Cesta 1994.
- Gillernová, I.: Slovník základních pojmů z psychologie. Praha, Fortuna 2000.
- Hilgard, E.R.: Introduction to psychology, 3rd edition. New York, Harcourt, Brace & world 1962.
- Kendler, H.H.: Basic psychology, 2nd edition. New York, Appleton-Century-Crofts 1963.
- Kolaříková, O.: Problémy struktury osobnosti. Praha, Academia 1981.
- Lovaš, L.: Sociálne normy a spravodlivosť v sociálnej psychológii. Košice, Univerzita P. J. Šafárika 2000.
- Madsen, K.B.: Moderní teorie motivace. Praha, Academia 1979.
- Mikšík, O.: Psychologická charakteristika osobnosti, Praha, Karolinum 2003.
- Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie. Praha, Academia 1997.
- Popielski, K. (Ed.): Człowiek - pytanie otwarte. Lublin, KUL 1987.
- Raboch, J., Zvolský, P.: Psychiatrie. Praha, Galén 2001.
- Rokeach, M.: Beliefs, attitudes and values. San Francisco, Jossey-Bass, Inc. 1968.
- Říčan, P.: Psychologie osobnosti. Praha, Orbis 1973
- Říčan, P.: Psychologie osobnosti – obor v pohybu (5. rozšířené vydání). Praha, Grada 2007
- Scheibe, K. E.: Beliefs and values. New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc. 1970.

- Simon, S., Howe, L., Kirschenbaum, H.: Vyjasňování hodnot. Praha, Talpress 1997.
- Sokol, J.: Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů. Praha, Vyšehrad 2004.
- Spranger, E.: Lebensformen. Halle, Max Niemeyer 1925.
- Světlý, J.: Hodnoty a hodnocení. Praha, SPN 1977.
- Svoboda, M.: Psychologická diagnostika dospělých. Praha, Portál 2005.
- Štikar, J., Rymeš, M., Riegel, K., Hoskovec, J.: Psychologie ve světě práce. Praha, Karolinum 2003.
- Tyrlík, M.: Morální jednání. Brno, Masarykova univerzita 2004.
- Velehradský, A.: Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka. Praha, Svoboda 1978.
- Zákon 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění
- Zákon 141/1961 Sb., trestní řád, v platném znění
- Zákon 2010/2006 Sb., o advokacii, v platném znění.
- Zákon 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, v platné znění

Odborná periodika:

- Allport, F.H.: Social Psychology and Human Values. International Journal of Ethics, XXXVIII, 1928. str. 369 - 388
- Hnilica, K.: Vývoj a změny hodnot v dospělosti. Československá psychologie, LI, 2007, 5. str. 437 - 451
- Lubinski, D., Schmidt, D.B., Benbow, C.P.: A 20-year analysis of the study of values for intellectually gifted individuals from adolescence to adulthood. Journal of Applied Psychology, 1996, vol 81. str. 440 - 455
- Pardel, T., Hrabovský, M.: Hodnotové orientácie u studujúcej mládeže a ich vzťah k niektorým osobnostným premenným. Československá psychologie, XIX, 1975, 3. str. 284 - 291
- Prilleltensky, I., Walsch-Bowers, R.: Ethics: Values and challenges in helping children. Journal of Educational and Psychological Consultation X, 1999, 4. str. 315 - 342
- Řehan, V., Cakirpaloglu, P.: Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. Československá psychologie, XLIV, 2000, 3.

- Schwartz, S.H. : A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work, v Applied Psychology: An International Review, XLVIII, 1999, 1. str. 23 - 47
- Slaměník, I., Hurychová, Z.: Prototypický přístup k emocím: Česká populace. Československá psychologie, L, 2006, 5. str. 431 - 441
- Vlášil, J.: K pojetí hodnot v psychologii a sociologii. Československá psychologie, XXI, 1977. str. 70 - 84

Internetové zdroje:

- <http://dissertations.ub.rug.nl/FILES/faculties/ppsw/1996/d.l.h.m.debats/c5.pdf>. (staženo 12.2.2007)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Verbal_Behavior_%28book%29, Skinner, F.B.: Verbal behavior. New York, Appleton-Century-Crofts 1957. (staženo 11.8.2007)
- <http://home.no.net/rrpriddy/P/index.html>. Priddy, R.C.: The human whole. (staženo 1.8.2006)
- http://is.muni.cz/th/53004/ff_m/Kolenata_DP.txt. Kolenatá, L.: Pracovní motivace ve vztahu k hodnotové orientaci administrativních pracovníků v bankovníctví. Diplomová práce FF MU v Brně, Psychologický ústav, 2005/2006 (staženo 29.12.2006)
- <http://personal.ashland.edu/~jpiirto/values%20study.html>. (staženo 19.3.2007)
- http://spartan.ac.brocku.ca/~lward/Allport/Allport_1928.html. (staženo 1.4.2007)
- <http://www.acrwebsite.org/volumes/display.asp?id=11310>. (staženo 19.3.2007)
- <http://www.agris.cz/vyzkum/detail.php?id=104985&iSub=566&PHPSESSID=71>. katedra psychologie PEF ČZU – Hodnoty našich studentů, Odborné konference, 18.09.1998. (staženo 1.4.2007)
- <http://www.cbe.wvu.edu/kristityran/MGMT313/Rokeach%20Value%20Survey.doc>. (staženo 1.4.2007)
- http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3852/is_200401/ai_n9352667/pg_1. Simadi, Fayez A, Kamali, Mohammad A. :Assessing the values structure among United Arab emirates university students, 2004. (staženo 4.4.2007)
- http://www.imo-international.de/index_englisch.htm?/englisch/html/svs_info_en.htm, (staženo 12.5.2007)
- <http://www.volny.cz/slea/archiv/viktor.htm>. (staženo 15.4.2007)